

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií



Alice Ďurčat'ová

Bakalářská práce

Název: **Karel IV. a Nové Město pražské - urbanistická koncepce a realita**

Vedoucí práce: PhDr. Blanka Altová, PhD.

Praha, 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19.5.2011

.....

podpis

Karel IV. a Nové Město pražské - urbanistická koncepce a realita

Obsah

Úvod.....	3
Historický vývoj středověkých měst	5
Vývoj měst v českých zemích v době středověku	7
Typy a půdorysy středověkých měst	8
Zakládání středověkého města.....	12
Městské právo	19
Město - obraz světa.....	20
Městské pečete.....	23
Jeruzalém jako archetyp středověkých měst	23
Historický a nebeský Jeruzalém.....	26
Řím jako hlavní město křesťanské církve	29
Nové Město pražské	29
Historický vývoj měst Pražských před založením Nového Města	29
Charakteristika předlokačního osídlení prostoru budoucího Nového Města pražského...	32
Umístění.....	36
Zakládací listiny Nového Města pražského	38
Politický význam Nového Města pražského	39
Podněty a inspirace pro podobu Nového Města pražského	41
Symbolický význam Nového Města pražského.....	43
Vyměření Nového Města a otázka jeho hlavního stavitele	51
Záměr versus realita	56
Použitá literatura.....	61

Úvod

Vznik měst ve středověku představuje velkou změnu, ekonomickou, politickou, kulturní i sociální. Dá se zkoumat z mnoha pohledů, konkrétně i obecně a studií na toto téma je velké množství. Zdá se ale, že v českých zemích se studiem středověkých měst zabývali většinou jen historikové, sociologové, archeologové nebo na druhé straně architekti a urbanisté. K interdisciplinárnímu studiu měst dochází zatím především v zahraničí. Město jako takové představuje syntézu mnoha různých prvků, jevů a proto pohled na ně z hlediska pouze jednoho oboru nemůže být dostačující. O to usiluji také v případě této studie o Novém Městě pražském, ve které se budu zabývat okolnostmi vzniku Nového Města pražského z více pohledů, jednak z hlediska jeho urbanistické koncepce a pak i typologie v rámci měst středověkého Západu a to nejen v rovině faktické, ale i symbolické. Mnoho středověkých měst si uchovalo do dnešní doby alespoň zčásti svůj původní ráz a to z nich tvoří velmi unikátní prameny historického poznání i místa, ve kterých musí z praktických důvodů docházet k neustálému prolínání minulosti s přítomností i s perspektivou budoucnosti. Někdy není jednoduché se s tímto dědictvím vyrovnat. Nové Město pražské si zachovalo svůj středověký půdorys téměř beze změn a zároveň i díky velkorysosti svého původního rozvrhu poskytlo prostor pro budoucí užití komunikační sítě i pro výstavbu nové obytné i veřejné zástavby v 19. a 20. století. Navíc středověká koncepce Nového Města pražského byla ve své době zcela ojedinělá a bývá v odborné literatuře o evropském středověkém urbanismu označována jako jedna z nejpozoruhodnějších. Proto se ve své bakalářské práci chci zabývat otázkami, jaká byla původní vize zakladatele tohoto města – Karla IV., jaké měl motivace a záměry při založení Nového Města pražského a co z toho se dochovalo do dnešní doby. Na tyto otázky se pokusím odpovědět ve své práci pomocí komparace dosavadních výsledků historických, uměleckohistorických, urbanistických a archeologických výzkumů Nového Města s výzkumy jiných středověkých měst i nejnovějších obecných poznatků o středověkém městě jako takovém.

Město ve středověku bylo obrazem světa a středověký svět byl naplněn významy a symboly, které jsou pro dnešního člověka již vzdálené, ale středověký člověk¹ pomocí nich svět vnímal a prožíval, proto i středověká města byla zhmotněním - vizualizací těchto

¹ Středověkým člověkem rozumím v tomto kontextu širokou veřejnost, protože se domnívám, že toto tvrzení platí obecně pro celou středověkou společnost, snad s výjimkou duchovního stavu, který symboliku mohl vnímat hlouběji, než laická veřejnost.

symbolů. Pro zkoumání středověkých měst je příznačná citace z antické legendy: „Uspořádáním prostoru (či prostorů) jsou zároveň uspořádány a ve fyzickém tvaru zviditelňovány významy, které vyjadřují, jak daná společnost a doba chápe svůj svět.“² Každá stavba ve městě obdařuje dané místo zvláštním lidským významem a zařazuje jej do celkového kontextu ostatních významem nasycených míst.³

Založení Nového Města jistě předcházelo dlouhé rozhodování a plánování, protože takováto velkolepá koncepce se nemohla obejít bez podrobného rozboru situace, výběru místa a vyměřování v terénu. O záměru založení města se dočteme v listinách vydaných Karlem IV. v roce 1348,⁴ ale stavební, ani jiné plány se bohužel nedochovaly. (Je otázka, zda vůbec k nějaké předchozí kresebné nebo trojrozměrné vizualizaci došlo. V té době se ještě spíše plánovalo přímo v terénu). Veškeré historické poznatky tedy vycházejí z rozboru a interpretace Karlových zakládacích listin a nepřímých dobových písemných a obrazových pramenů, z pozdějších archeologických výzkumů a urbanisticko - historických analýz zachovaného stavu, ze studia pozdějších písemných a obrazových pramenů (vedut a map). První zmínky o stojícím Novém Městě se objevují v roce 1377, tedy po ukončení výstavby. O rok později zakladatel města, Karel IV., zemřel.

Karel IV. měl mnoho důvodů k tomu, aby z Prahy, hlavního města českého království, vytvořil střed Svaté Říše Římské a činil to už v době, kdy se teprve připravoval na předpokládanou roli císaře, kterým pak byl zvolen v roce 1355. Budování Nového Města, vedle Starého Města pražského, které zahrnovalo i Malou Stranu a Hradčany, bylo tedy pro něj jedním ze způsobů, jak vytvořit předpoklady pro reprezentaci svých politických ambicí. Spolu se svými dvorními rádci jistě pečlivě zvažoval, zda se Praha vůbec hodí k tomuto účelu. V tomto rozhodování byly důležité prostorové možnosti, které se v dané situaci nabízely, kvůli budoucímu předpokládanému navyšování počtu obyvatel. Důležitými okolnostmi tohoto rozhodování byly i historický význam a tradice místa i perspektiva rozvoje zemědělského zázemí města, úrodnost půdy v okolí a také poloha stávajícího města ve vztahu dálkovým cestám kvůli rozvoji dálkového obchodu potřebného ke zvýšení ekonomického potenciálu města. Nové Město mělo mít i výrazný a viditelný politický a symbolický význam, aby

² KRATOCHVÍL, Petr: *Město jako kulturní fenomén*, in: *Architektura a Město*, HALÍK, P. - KRATOCHVÍL, P. - NOVÝ, O. (eds.), Praha 1998, str. 75.

³ Tamtéž.

⁴ Listina o založení Nového Města pražského, in: *Karel IV., Státnické dílo*, BLÁHOVÁ, M., MAŠEK, R. (eds.), Karolinum, 2003

posílilo obraz Karla IV. v kontextu dějin spásy jako zvláště vyvoleného panovníka a přiblížilo Prahu křesťanským ideálními městy – Římu a historickému i nebeskému Jeruzalému. Inspiraci pro urbanistickou koncepci Nového Města Karel jistě hledal v těchto křesťanských městských předobrazech, ale zajisté i ve významných městech své doby, která navštívil - v Avignonu, Paříži nebo Luce.

Historický vývoj středověkých měst

Na historický vývoj měst ve středověku existují rozdílné názory. Někteří historikové zastávají názor, že středověká města plynule navázala na vývoj měst antických, jiní se domnívají, že došlo k přerušení vývoje mezi antikou a středověkem (mj. Le Goff) a další prosazují názor, že středověká města vznikla nezávisle na antických. Sociolog Marc Bloch například tvrdí, že se antická města od středověkých liší zejména svým využitím. Středověké město se mnohem jasněji vymezovalo vůči okolí a bylo více řemeslnickým a obchodním centrem. Antické město bylo zejména politickým a náboženským centrem. Funkce města se tedy během staletí změnila. V některých městech se dochovaly stavby z antiky, ale většinou se používaly k jiným účelům, například fóra sloužila jako tržiště. Existují ovšem i výjimky, velké původně římské tábory a stanice se v některých případech udržely a plynule se přeměnily ve středověká města, například Augusta Treverum, dnešní Trevír.⁵

Podle Henriho Pirrenna se města v antice i středověku rozvíjela zejména kvůli obchodu a výrobě. K úpadku antických měst, která se udržela až do 8. století, došlo kvůli vpádu muslimů, kteří ovládli Středozemní moře, a tím se přerušily obchodní cesty. To ovlivnilo i říši Karla Velikého a další oblasti. I když se karolínská doba vnímá jako období rozkvětu, po stránce ekonomické docházelo spíše k úpadku. V 9. století města ještě zdaleka neužívala pozdější městská práva, fungovala spíše jako správní a vojenská centra. I přesto, v tomto období byly vytvořeny předpoklady k rozvoji středověkých měst. Ve středověku měla velký význam především biskupská města, biskupové měli stále větší privilegia a moc. Kvůli potřebě obrany proti Normanům a Saracénům se stavěly také nové hrady (burgus), které se postupně rozrostly v města s příchodem cizích obchodníků, kteří se usazovali v podhradí.⁶

V 10. století došlo v Evropě k uklidnění politických poměrů a bezpečnostní situace, proto bylo možné ve větší míře obnovovat antická a zakládat nová města. Opět proto existuje

⁵ PIRENNE, H.: *Středověká města*, Praha 1928.

⁶ Tamtéž.

několik důvodů. Jedním z nich může být příliv a usídlení nových národů z oblastí mimo římský svět, jako jsou Keltové, Germáni, Skandinávci, Maďaři a Slované. K velkému pohybu těchto národů docházelo během 5. - 11. století. Usazovali se na nových územích, přijímali křesťanství a s ním také nový způsob života, který podporoval urbanizaci. Sílící křesťanství také dalo vzniknout novým městům. Tam, kde to bylo možné, se využívalo pozůstatků starých antických center, která měla většinou výhodnou polohu na zavedených obchodních stezkách. V 10. století také ve větší míře docházelo k obnovování dálkového obchodu. Podle Le Goffa⁷, ale není jednoduché vyzdvihnout pouze jeden aspekt, který vedl k rozvoji měst, jde o celý komplex řemeslných a ekonomických faktorů, které zvýšily potřebu vytvářet nové typy lidských sídel a tím i společenských kontaktů a spolupráce. Vznik měst jistě přinášel velkou změnu ve společnosti, ve feudálním systému i ekonomice. Le Goff píše o středověkém městě: „Město je organizovaný prostor obehnaný zdmi, do kterého se vchází branami a pohybuje se v něm po ulicích a náměstích, prostor ježící se do výšky věžemi. Je to společenský a politický organismus, založený na susedských vztazích, kde ti nejbohatší netvoří zvláštní hierarchii a společně jako skupina sobě rovných, „stojících si bok po boku“, vládnou jednomyslně a solidární mase lidí.“⁸. Až od této doby můžeme také mluvit o městě v právním smyslu, ale získání statusu města leckde předcházela dlouhá doba, kdy město plnilo všechny „městské“ funkce, proto je velmi složité počátky měst určit. S městy také přichází rozvoj učenosti, díky zakládání univerzit a také klášterů, které se přesouvají do města.

S vývojem středověkých měst byl zpětně ve 20. století spojen pojem urbanismus, který se v té době užíval pro označení prostorové organizace životních procesů, vyjádření vzájemných vztahů mezi společností a prostorem. Pojem urbanismus - urbanizace má hlubší dějiny než architektura, která se jako pojem užívá cca 2000 let, ale začal se užívat až v 19. století v souvislosti s potřebou regulovat živelný růst průmyslových městských aglomerací a v původním slova smyslu se vztahuje k zakládání a rozvoji měst. Poznatky vzešlé ze studia industriálních městských aglomerací vzbudily zájem o lepší poznání duchovní dimenze lidských sídel a také o to, jak dříve lidé prostor kolem sebe vnímali. Pojem urbanismus se tak přenesl i na zabydlování určitého prostoru v dávnější minulosti, jak ho sledují archeologové, historici nebo antropologové aj. „Urbanizace vždy vyjadřuje půdorys životního stylu a architektonický řád mu poskytuje konkrétní individualizovaný výraz. Lidé na celém světě totiž žili a žijí v sídlech, jejichž urbanistická kompozice má určité shodné znaky, architekturu

⁷ LE GOFF, J., SCHMIDT, J-C.: *Encyklopedie Středověku*, Vyšehrad 2000, str. 381

⁸ Tamtéž, str. 381

ale mají osobitou. I když tedy urbanizaci a architekturu neztotožňujeme, bereme v úvahu jejich synergické působení i fakt, že obě tyto činnosti mají shodný původ, neboť geneze obou souvisí s elementární antropologickou potřebou obytnosti prostředí.⁹ Promyšlené plánování měst, při němž se prostorová organizace realizuje vždy jako architektonický útvar, patří k nejsložitějším projektům lidské činnosti, protože se v ní propojují funkce lidských sídel jako prostoru k obývání s možnostmi lidské přizpůsobivosti prostředí. Města, jako nejdokonalejší „lidská sídla“, tak v sobě uchovávají charakteristické znaky životního stylu konkrétního místa a doby, stabilizují kulturní stereotypy a jsou nositeli znaků a symbolů, které mají nezastupitelné komunikativní funkce.¹⁰ V urbanistickém řešení sídelních celků se usiluje o směřování k optimálnímu vývoji sídelních struktur, harmonické uspořádání území, udržení ekologické rovnováhy a ochranu kulturního dědictví s cílem zajištění trvalého rozvoje.¹¹

Celek města nebo jeho úseky, jednotlivosti, jednotlivé prostory, objekty je možné označit jako urbanistickou scénu. Tvoří ji prostorové i hmotné elementy,¹² ale i život ve městě. To vše se souhrnně označuje jako urbanistický inventář. Pojem scéna pochází z divadelního světa a téměř vždy obsahuje estetickou dimenzi a je spojován s pojmem prostorovosti.¹³

Vývoj měst v českých zemích v době středověku

V českých zemích docházelo k rozvoji měst později, než jinde v Evropě, tedy až v polovině 13. století. Mohla za to zejména nestabilní politická situace, která se uklidnila až s rozvojem plošné správní organizace za vlády Přemyslovců. Ta byla zajišťována zejména pomocí hradeckých středisek, která plnila funkci správní, vojenskou i hospodářskou. V pramenech jsou často označována již jako města (civitates)¹⁴. Před 12. stoletím se sídliště dají označit spíše jako aglomerace osad a dvorců hustě soustředěných kolem hradišť, později knížecích hradů.¹⁵ Sídelní aglomerace, která se rozvíjela v podhradí, dala vzniknout

⁹ ORTOVÁ, J.: *Kapitoly z kulturní ekologie*. Praha 1999, s. 114.

¹⁰ Tamtéž, s. 116.

¹¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Urbanismus>

¹² Ulice, náměstí, domy, průčelí, uliční fronty, partery, pomníky, sochy, stromy, aleje, trávničky, výkladní skříně, nápisy, vstupy, věže, štíty, kupole, arkýře, okna, římsy, úseky krajiny, řeky, mosty, kopce, údolí.

¹³ HALÍK, P.: Počátky a proměny současné urbanistické scény. In: *Architektura a město*. HALÍK, Pavel - KRATOCHVÍL, Petr - NOVÝ, Otakar (eds.), Praha 1998, s. 11.

¹⁴ HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, Praha 1992

¹⁵ PETRÁŇ J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury I (2)*, Praha 1985, str. 489

pozdějším městům, konkrétně například Litoměřicím, Žatci a Hradci Králové. Pro vznik měst byla důležitá také sídliště u menších dvorců a u klášterů. Dalším zajímavým prvkem jsou tržní vsi (villae forenses). Zmíním je zde proto, že se jedna taková ves, dle Lorence¹⁶, nacházela také pod Vyšehradem, a zřejmě se vyskytovaly i na jiných místech na území dnešní Prahy. Jednalo se o vsi, ve kterých se pravidelně konaly trhy a měly střediskovou funkci pro spádový okruh, mohly být i částečně ohrazené. Typů tržních vsí bylo mnoho, mohlo se tak označovat kterékoliv ze sídlišť zmíněných výše, nebo vznikly spontánně na křižovatkách obchodních cest. Postupně se z některých vyvinula města, další zůstávala na úrovni venkovského sídliště s omezenou tržní funkcí, jiné poklesly na ves. Po rozpadu knížecí hradské soustavy měla jen část těchto osad šanci přetrvat a přeměnit se ve město. Osady musely mít zejména ekonomické, i politicko-strategické předpoklady, tyto funkce totiž již na počátcích tohoto systému královská města plnila. V této době začínají vznikat lokační města, buď na místě některého staršího sídliště kolem tržiště, nebo v jeho blízkosti, přičemž „staré město“ ponechalo za hradbami jako předměstí.¹⁷

Ve 12. století existovala v Čechách již velmi hustá síť trhů. Začínala se formovat vrstva obchodníků, kteří také přispěli k rozvoji měst.¹⁸ Podle Hoffmanna, ale až do počátků 13. století nemůžeme žádné ze sídlišť, kromě Prahy, označovat za město, kvůli nevyvinutým městským funkcím. Pro vznik měst ale tvořily dobrý základ, to bylo také jedním z důvodů, proč se ve 13. století vývoj značně urychlil. Mezi první města ve 13. století na území Čech se řadí pražské Staré Město (první zmínka o městě roku 1234) a Cheb, dále Hradec Králové, Litoměřice, Žatec. V různých časových intervalech a intenzitě je následovala města Čáslav, Kouřim, Chrudim, Mělník, Plzeň, Děčín, Bílina, Mladá Boleslav a Horažďovice a další. Zakládání měst však pokračovalo po celý středověk,¹⁹ do konce 14. století byla síť větších měst dobudována a také se formovaly zásady městské správy a práva.

Typy a půdorysy středověkých měst

Plánování měst vyžadovalo mnoho znalostí, zejména stavitelských, hospodářských, vojenských i praktických. Nejprve bylo třeba vymezit prostor města. Obvykle se začínalo s vytyčením hradeb. Prostor města ovlivňovaly přírodní podmínky, zejména terén a řeky, síť

¹⁶ LORENC, V.: *Nové Město Pražské*, Praha 1973.

¹⁷ PETRÁŇ a kol.: *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 489

¹⁸ HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, Praha 1992, str. 34

¹⁹ Tamtéž, str. 39-41.

obchodních cest a v neposlední řadě také možnost zajištění obživy a ochrany pro budoucí obyvatele. Výsledných půdorysů je pak velké množství. Města se dělí na několik správních typů, obvykle podle toho, kdo je založil, nebo komu patřila. To jsou města královská, která zakládal přímo král, poddanská, která patřila vrchnosti, kterou mohl být například i klášter a věnná.²⁰ Dále se můžou dělit podle účelu, například na horní a obchodní. Středověká města se také dělí na typy podle urbanistické koncepce, např. dle Hofmanna.²¹ První je půdorys rostlý (zpravidla páskovitý, například Kutná Hora). Jedná se o živelný typ, kdy se nová výstavba pravděpodobně předem neplánovala. Dochází k tomu u rychle se rozvíjejících měst. Druhý je plánovitý (normový). Zde docházelo k plánování výstavby. Její podoba se odvíjela od terénu nebo např. od navázání na předchozí zástavbu. Tento typ se dělí na několik dalších, jako je pravidelný pravoúhlý s ústředním náměstím (např. České Budějovice) nebo s dominantní ulicí (Domažlice). Ta může být ještě rozdělena na žebrovou, žebříkovou nebo návesní, dle svého tvaru. Půdorys může být také pravidelný narušený, jako je tomu v případě Jihlavy. Třetím typem je pak smíšený rostlý nebo plánovitý půdorys, který najdeme například ve Znojmě. Posledním typem je nepravidelný půdorys (Dačice).²² Zdá se, že ale Hoffmann poněkud podceňuje vzory a znalosti tehdejších stavitelů, protože se dá předpokládat, že tehdejší zakladatelé měst a realizátoři jejich představ měli povědomí o praxi výstavby evropských měst nebo alespoň o jejich vzhledu a uspořádání a znali také dobové předobrazy měst, například vyobrazení na městských pečetích, mapách nebo v knižních kresbách a iluminacích.



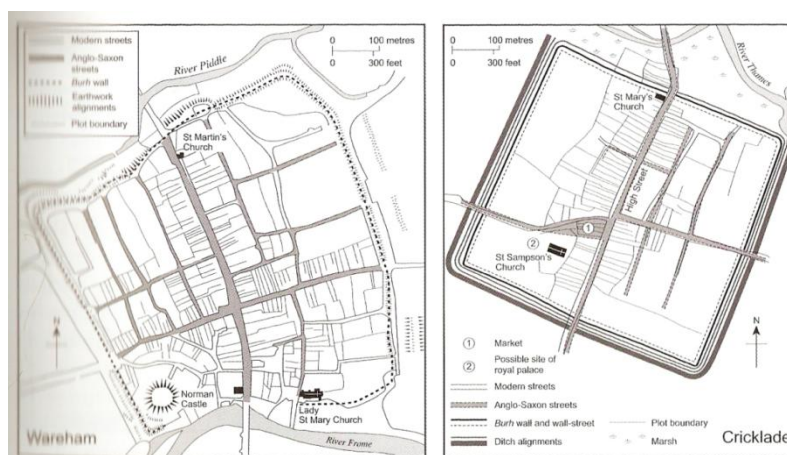
Obr. 1: Příklad půdorysu normového s dominantní ulicí (Domažlice, dle J. Razíma)

²⁰ HOFFMANN, *České město ve středověku*, str. 101.

²¹ Tamtéž, str. 102.

²² HOFFMANN, *České město ve středověku*, str. 102-104.

Podle novodobých, především archeologických, výzkumů²³ je zřejmé, že města se plánovala přímo v terénu, pomocí vyměřování. Předpokládá se, že po způsobu antických zeměměřičů (agrimensorů), jejichž postupy byly zaznamenány v zeměměřičských textech uložených ve středověkých kláštorech²⁴ a patrně také ve stavitelské praxi předávané ústně z otce na syna.²⁵ Původní půdorysné plány měst jsou tak většinou rekonstruovány pomocí kombinace poznatků z archeologických terénních výzkumů a stavebně historických průzkumů jednotlivých objektů. Zejména v Anglii jsou známé příklady měst s doloženým původem půdorysu a založením. Zdá se, že nejlepším příkladem středověkého urbanismu je pravidelné obdélníkové uspořádání, které se vyskytuje nejvíce. To určuje pravoúhlá uliční síť, vymežující pravidelné bloky zástavby s velkým obdélným náměstím uprostřed. Prostor uvnitř hradeb byl rozdělen do čtyřúhelníku a v ideálním případě se ulice protínaly v pravých úhlech.²⁶ Dobrým příkladem jsou anglické burhy, čtvercová města stavěná za Alfréda Velikého. Většinou jsou postavená na pozůstatcích římským táborů (castrum), které tvořily podklad pro vymezení nového půdorysu.



Obr. 2: Srovnání rozvržení burh krále Alfréda ve Wessexu²⁷

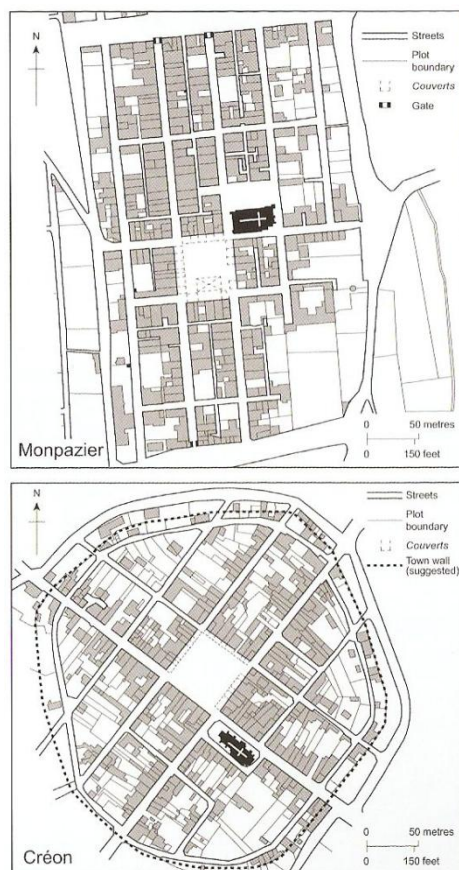
²³ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 45.

²⁴ LORENC Vilém, *Nové Město pražské*, Praha 1973, 55 cituje: Pontificale Romanum, pars secunda, De coemeterii benedictione. Mechlinae 1855, II, s. 185 ad.; Ludwig Eisenhofer: *Handbuch der katholischen Liturgik* II, s. 469. Marténe: *De antiquis ecclesiae ritibus*. Antverpy 1737-38, II, s. 825, 826.

²⁵ GHYKA, M. C.: *Zlaté číslo*, Praha 2008, str. 269.

²⁶ PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 492.

²⁷ LILLEY, *City and Cosmos*.



Obr. 3: Bastides²⁸

Další podobná města bychom našli i na jiných místech v Evropě a samozřejmě také v českých zemích.²⁹ Čtvercový půdorys se vyskytuje také u bastides v jihozápadní Francii. Tato města se vyznačují pravoúhlým uspořádáním ulic se čtvercovým náměstím uprostřed. Účelem tohoto uspořádání byla zřejmě lepší správa města, ale nevylučují se ani ideologické důvody.

Použití čtverců nebo spojení kruhu a čtverce v urbanistickém konceptu mělo město přiblížit křesťanským ideálům, skrze dokonalost kruhu a čtvercový tvar ideálního města popsany v Bibli, což budu rozebírat dále. V Evropě se vyskytují i města kruhová, s jasnou symbolikou kruhového nebeského Jeruzaléma³⁰, většinou šlo o města založená kláštery. Čisté geometrické formy měst jsou ale velmi vzácné. Naopak uspořádání s pravoúhlými bloky, ulicemi i městišti uvnitř kruhových hradeb se vyskytuje poměrně často.³¹ Jakákoliv pravidelná forma města jasně vyjadřuje biblickou symboliku a představuje model nebeského Jeruzaléma a božský řád. Většina měst s pravidelným uspořádáním má ulice rozvržené do

²⁸ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 62.

²⁹ Na našem území se principy urbanistického plánování začínaly uplatňovat zřejmě až od 13. století.

³⁰ Viz. kapitola Jeruzalém.

³¹ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 45.

tvaru kříže, ten určoval osy města, *cardo a decumanus* a dodával mu křesťanský symbolismus. Kříž dělí město na čtvrti podle světových stran. Je zajímavé, že první písmena názvů světových stran ve starořečtině dávají dohromady slovo ADAM. Čtvercová stavební forma tak spojovala pozemské město s nebeským, posvátná geometrie dávala novému městu symbolický smysl.

Zakládání středověkého města

V dnešní době je už zřejmé, že založení každého města v době středověku předcházela řada kroků. Nejdříve bylo nutné v rámci ve středověku tak důležitého vlastnictví půdy zajistit prostor pro založení města – a to buď tak, že zakladatel byl zároveň vlastníkem půdy, na které se mělo budoucí město rozkládat anebo musel smluvně zakotvit svůj vztah s vlastníkem nebo vlastníky půdy, aby vznikly podmínky pro sjednocení a postupné prodávání - pronajímání pozemků – městišť. Také bylo nutné, aby budoucí město mělo vhodné podmínky k životu – dostatek vody, vhodné přírodní podmínky pro rozvoj zemědělského i surovinového zázemí a tedy i dostatek obyvatelstva. V některých případech města vznikala ze starších trhových vsí nebo spontánně rostlých báňských aglomerací a právní podmínky a status města tak získala postupně. Zakladatelem města mohl být panovník, biskup, představený kláštera, představitel šlechtického rodu. Souhlas se založením města musel vždy dát panovník. Pak se obvykle vytvořila smlouva mezi zakladatelem (vrchností) a lokátorem výstavby. Lokátor byla osoba obvykle pověřená vrchností k založení města. Lokátor obvykle vkládal do své činnosti vlastní finanční prostředky. Jejich návrat mu pak zaručovala lokační smlouva, která by mu zajišťovala podíl na platech plynoucích z města anebo by mu mohla být udělena výnosná funkce rychtáře a přiznány i různé další výsady. „Důchody lokátora byly v době středověku zaručeny různými způsoby, nejčastěji mu byla povolena krčma, mlýn a příkázán podíl (obvykle třetinový) na soudních pokutách [...] měst, u nichž bylo takto určeno právo lokátora, bylo ve skutečnosti jen málo.“ Např. jako lokátor Havelského města v Praze se ve čtyřicátých letech 13. století uplatnil báňský podnikatel a mincmistr³² Eberhard, který jako lokátor snad působil i v Kolíně a pak zakládal i další města a vesnice.³³ Jak uvádí J. Kejř³⁴ lokace města

³² Mincmistrovský úřad byl v době před mincovní reformou pronajímán zpravidla na dobu jednoho roku zvlášť v Čechách a zvlášť na Moravě jednotlivcům nebo konsorciím několika osob. Pronajímal se společně s výnosnými rychtami královských měst nebo též s urburou. JAN, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, str. 100, 109.

³³HOFFMANN, *České město ve středověku*, str. 55, 257, 292.

byla náročná, složitá i riskantní obchodní transakce, vyplývaly z ní i právní závazky. Funkce lokátora města nebyla stavovsky vymezená, protože závisela na schopnostech a majetkových předpokladech, lokátor mohl být šlechtic, duchovní i měšťan.³⁵ V zakládací listině, adresované lokátorovi, byla stanovena například jeho odměna, i tresty za případné nedodržení podmínek smlouvy. Těchto smluv se nedochovalo mnoho, velká část byla zřejmě potvrzována pouze ústně. Listinu vydával pouze panovník, stejně jako všechna právní opatření týkající se měst, protože to patřilo mezi královské regály, výhradní královské pravomoci.³⁶ Ta obvykle obsahovala podmínky založení a práva³⁷, které mělo budoucí město užívat.³⁸ U některých měst ovšem tato listina chyběla, často proto, že vyrůstala ze starších sídlišť a někdy se listina vydala až po dokončení města. Některá sídliště plnila funkce města ještě před oficiálním uznáním tohoto statusu.³⁹ „Za zakládací privilegium je možné prohlásit jen takové, v němž se povoluje, resp. přikazuje, založit dosud neexistující město nebo povýšit na město lokalitu nižšího stupně, jako je ves nebo trh... nejsou zakládacími listinami takové, které třeba jako první zpravují o vzniku nebo výstavbě města, ale neobsahují přímé vyjádření o změně právního postavení... Často se setkáváme se snahou hledat zakládací listiny, které by měly být jakési *necessarium* v právních dějinách měst, nebo opětovné konstatování, že podobné privilegium není zachováno. Především je nutno počítat ne snad tolik se ztrátami jako se skutečností, že zakládací písemná privilegia většinou vůbec nebyla vydána, jak to bylo místy možno prokázat diplomaticky. Lze obecně říci, že zakládací privilegia nebyla pravidlem, nýbrž výjimkou. Ve většině případů musíme počítat s prostými ústními akty.“⁴⁰

Velmi důležitý byl výběr místa. Ne vždy se totiž založení povedlo, jsou známy případy, kdy se město přestalo vyvíjet, nebo zaniklo úplně. Obvykle město vznikalo na místě staršího osídlení, nebo v jeho blízkosti. Zakládání města „na zeleném drnu“⁴¹ bylo spíše neobvyklé. Vyměření města prováděl podle Hoffmanna sám lokátor. Z novějších výzkumů⁴² však vyplývá, že k tomu bylo zapotřebí speciální znalostí, které měli osoby přímo zodpovědné

³⁴ KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, str. 24 – 125 s odkazy na další autory.

³⁵ KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, str. 130.

³⁶ Tamtéž, str. 37

³⁷ Více HOFFMANN, František, *České město ve středověku*. Praha 1992 nebo KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

³⁸ HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, str. 36

³⁹ O funkcích, které město plnilo více HOFFMANN: *České město ve středověku*., Praha 1992.

⁴⁰ KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 132-133, pozn. 145-148.

⁴¹ V podstatě na novém místě, kde předtím žádné osídlení nebylo.

⁴² Například LILLEY, K.D.: *City and Cosmos, Medieval World in Urban Form*, London 2009, věnuje celou kapitolu středověkému měřičství. Zřejmě existovali odborníci, kteří se nazývali mensatores a věnovali se pouze vyměřování.

za výstavbu města. Obvykle šlo o zkušené zeměměřiče (agrimensory), kteří se podíleli i na stavbách kostelů a katedrál a byly často členy některé stavební hutě⁴³, nebo přímo jejími mistry. Po stanovení středu města a jeho obvodu se mohly trasovat ulice a vyměřovat stavební parcely a určovat polohy tržišť, a sakrálních staveb. Ti, kteří chtěli získat městské právo, si museli ve městě zakoupit domovní parcelu – městiště a zavázat se k placení ročního poplatku z tohoto pozemku. Rozměry domovních parcel se ve středověku obvykle stanovovaly tak, že se vytyčily na sebe kolmé osy městské kompozice, *decumanus* a *cardo*⁴⁴, podél nich se vymezily možné plochy pro domovní bloky (mezi komunikacemi nebo podél nich) a v rozsahu délky ulice nebo strany náměstí se změřily na stopy a dělily se podle možností na jednu nebo dvě řady opačně orientovaných hloubkových traktů. Šířka domovního průčelí byla také stanovena dělením délky bloku, úseku ulice nebo strany náměstí. Obvykle se jako základní jednotka používala stopa nebo prut,⁴⁵ možná šířka stanovené parcely tvořila základní míru – provazec – celé osnovy města. Tato míra se pak v daném místě používala k dalšímu vyměřování.

K založení města bylo potřeba přesné vytyčení v terénu. Po celý středověk se používaly zásady měřičství z dob antiky. Při plánování výstavby se ve středověku využívalo stavitelských příruček, které se dochovaly z dob antiky. Souhrnně se nazývají texty *Practica Geometriae* a aktualizovaná díla známe i ve středověku⁴⁶. K vyměřování se také používal soubor římských manuálů, nazvaných *Corpus Agrimensorum Romanorum*, které se zabývají vyměřováním a plánováním měst a také kosmografií. Tyto texty nám přibližují tehdejší vědomosti o kosmu, geometrii a světě. Byl v nich popsán postup, jak měřit například neznámé vzdálenosti, ale také jak určit dráhu Slunce a světové strany. K tomu se používaly nástroje jako je např. gnómon. Tehdejší stavitelé také jistě znali velmi dobře podrobné dílo *Deset knih o architektuře* od Vitruvia⁴⁷. V ní je obsažena v podstatě celá tehdejší nauka o stavitelství a

⁴³ Stavební hutě byly organizace, které se ve středověku zakládaly při výstavbě zejména církevních staveb. Viz. kapitola Výstavba.

⁴⁴ viz. kapitola Řím jako hlavní město křesťanské církve

⁴⁵ Prut obvykle obsahoval 10 až 15 stop.

⁴⁶ Např. dílo Huga od sv. Viktora.

⁴⁷ Žil v průběhu prvního století za dob vlády Caesara a Augusta. Narodil se jako svobodný římský občan, zřejmě v městě Formiae v Kampánii. O dětství není známo téměř nic, ale pravděpodobně byl synem architekta. Nedokázal se prosadit v konkurenci jiných architektů a tak se zabýval stavbou válečných strojů a vstoupil do armády. Věřil se, že sloužil v římské armádě ve Španělsku a Galii pod velením Julia Caesara. Byl pravděpodobně jedním z vojenských inženýrů, zabývajících se stavbou válečných obléhacích strojů. V pozdějších letech byl zaměstnán svým chleboďárcem, císařem Augustem, s nárokem na penzi, zaručující mu finanční nezávislost. Z armády byl propuštěn kolem roku 33 př.n.l. Poté pracoval jako architekt a inženýr v Římě

architektuře. Vitruvius radí například jak vybrat místo pro nové město, aby bylo zdravé a všeobecně vhodné pro osídlení. Velký důraz klade na orientaci ulic podle proudění větrů. Ulice mají být stavěné tak, aby zamezovaly nezdravým větrům - volný průchod. Zajímavé je, že Nové Město v podstatě splňuje všechny jeho požadavky, i co se týče větrů, protože ulice jsou postaveny, aby bránily převažujícímu západnímu proudění větrů, s jedinou výjimkou u ulice Ječné, která tak ale mohla být stavěna záměrně, protože se tudy přiháněl dobytek na trh.



Obr.4: Měření města pomocí tyče a provazu: stropní malba. Kaple Sv. Klimenta, Schwarzrhindorf, Bonn (Německo)

na vodovodním systému, kde zavedl normy pro velikosti trub. Aby dosáhl alespoň nějakého uznání, sepsal na sklonku svého života všechny své znalosti do níže uvedeného díla. Sepsání díla zvaného *Deset knih o architektuře* je pokládáno do rozmezí let 33 př.n.l. až 22 př.n.l. Z toho, že datum jeho smrti není přesně známé lze usuzovat, že za svého života nebyl nijak zvlášť populární.



Obr.5: Bůh Architekt⁴⁸

Poučky o měřičství najdeme i v Bibli. Samotný Bůh je zobrazován s kružítkem v ruce, což znázorňuje jeho úlohu při stvoření světa. Díky vyměřování je tedy město symbolicky propojeno se zakládáním světa a vyměřovač tak má velmi důležitou úlohu. O základním vyměřování píše Lorenc: „Nejdříve byla vytyčena čára sever-jih, obvykle zvaná „*cardo*“, k ní kolmá osa východ – západ byla „*decumanus*“. Průsečík obou os se jmenoval „*terminus medius*“ nebo „*tetros*“. Zde postavili agrimensoři⁴⁹ úhloměrný kříž „*groma*“, který spočíval vodorovně na stojanu a skládal se ze dvou kolmo k sobě stojících pravítek s průzory. Na koncích a v křížení byly okuláry nebo pouze kolmé kolíčky. Když bylo jedno rameno postaveno ve směru „*cardo*“, mohl být vibrováním stanoven úplně přesně kolmý směr „*decumanus*“.⁵⁰ Postupně se tak vyměřily poměrně přesně všechny plochy.

V. Lorenc⁵¹ popisuje tento proces na příkladu Starého Města pražského, kde vychází ze zjištění, že základem kompozice Starého Města se při jeho vytyčování v roce 1235 stala Rytířská ulice. Považuje ji za jednu z os měřičské soustavy tehdejších zeměměřičů (agrimensorů), konkrétně za *decumanus maximus* celé dispozice. Železnou ulici pak považuje za osu k ní kolmou, tedy *cardo maximus* Havelského města. Průsečík obou os, čili *terminus*

⁴⁸ Bible Moralisée, Codex Vindobonensis 2554 (Francie, 1250), Österreichische Nationalbibliothek

⁴⁹ Římští vyměřovači.

⁵⁰ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 60.

⁵¹ Tamtéž, str. 61.

medius vidí na hranici pozemků čp. 398 a 399-I. Průsečík os dělí *decumanus* na dvě části v poměru 9/16. Podle toho by se celá fronta Rytířské ulice dělila na 25 dílů. Kdyby se nad *decumanem* sestrojil trojúhelník s poměrem stran 3 : 4 : 5 čili 15 : 20 : 25 a s vrcholem na *cardo* Železné ulice, byl by tento vrchol před Staroměstskou radnicí ve vzdálenosti 12 dílů od průsečíku *terminus medius*. Tuto konstrukci měřičského trojúhelníku považuje za základ celé koncepce a podklad všech svých výpočtů. Podotýká, že nebylo nutné (a ani dobře možné) vytyčit soustavy trojúhelníků v celém rozsahu terénu. Zvolená geometrická osnova je tak podle Lorence pouze zpřesněním a prověřením vztahů. Kromě toho mu posloužila i k zjištění základní míry, jednoho dílu celé kompozice Starého města, staroměstského provazce, který obsahuje 72 stopy, nebo 3 pruty a v přepočtu na metrickou míru má přibližně 22, 052 m. Podobně V. Lorenc vypočítal i provazec novoměstský (rok 1346), jehož míra vyšla v rozsahu 30, 794 m.⁵² Vytýčení města představovalo vytyčení parcel, domovních bloků, náměstí (tržišť) a uliční sítě, rozvrhu sakrálních staveb a bylo obvykle stanoveno v zakládací listině zároveň s právy lokátora. Pouze v Jihlavě tomu bylo jinak, 12. ledna 1270 bylo na žádost horního města Jihlavy, v době jeho nejprudší výstavby, asi třicet let po předpokládaném založení, vydáno Přemyslem Otakarem II. privilegium s nejstarším stavebním řádem v českých zemích. Vlastní stavební činnosti se týká jediný odstavec: „týmž měšťanům jihlavským jsme ze zvláštní milosti poskytli právo, aby domy toliko k městu Jihlavě náležející i nadále zůstaly a aby tíž měšťané měli svobodnou možnost stavět domy, kdy by bylo nutné k užítku téhož města. Pročež, aby této nové milosti nevznikla prejudice dřívějšími výsadami o stavbě domů, jež jsme povolili, rozhodli jsme tudíž ustanovit, aby domy, ať byly postaveny kýmkoli, o nichž by se dalo soudit, že jsou k neprospěchu nebo ke škodě zmíněného města, byly úplně zbourány a aby napříště nebyly stavěny žádné domy, jejichž stavbu by nepředcházela rada a souhlas výše řečených měšťanů.“⁵³ Z archeologických průzkumů nejstarších zjištěných domů v Jihlavě z druhé poloviny 13. a první poloviny 14. století vyplývá,⁵⁴ že jako stavební materiál se užívala hlína a dřevo, pouze ve spodních podlažích kámen, který pak byl při přestavbách používán znovu. Dřevohliněné domy byly zahloubeny jeden až jeden a půl metru pod terénem. Osidlovací proces probíhal postupně. Teprve na přelomu 13. a 14. století na místě dřevohliněných domů vznikaly domy kamenné, které už

⁵² Tamtéž, str. 67, pozn. 19.

⁵³ HOFFMAN, František. *Jihlavský stavební řád z roku 1270*. Jihlava 1967.

⁵⁴ ZIMOLA, David. Výzkumy měšťanských domů ve Smetanově ul. v Jihlavě. *Archeologické výzkumy na Vysočině*, 2007, č. 1, s. 152.

využívaly celou výměru parcel a tvořily souvislé domovní bloky, respektovaly uliční síť a možná už měly i loubí. Zadní části domovních parcel byly využívány k chovu domácích zvířat a pěstování zahradních plodin, popřípadě jako smetiště. Původní dřevohliněné domy (pokud nezanikly) se staly součástí nových kamenných domů nebo sloužily jako tzv. drobné domky (*domuncula, zuhaus*) v zadních částech městišť (v rejstřících městské sbírky během první poloviny 15. století).⁵⁵

Noví měšťané většinou dostávali úlevy od berní i na dvacet let a k tomu jim byl ještě poskytován stavební materiál. Archeologické výzkumy dokládají, že obvykle si nejdříve stavěli na zakoupených parcelách provizorní dřevěná obydlí a teprve postupně pak zastavovali parcelu v celém rozsahu i do hloubky kamennými domy. Města také zpočátku neměla žádné hradby, proto byly obvyklé nájezdy loupežníků. Topografie původního založení se mohla s postupem výstavby měnit. Zřejmě žádné město ale nevznikalo bez předchozího plánu, podle kterého se postupovalo, novou plochu bylo třeba pečlivě rozměřit a určit parcely (či městiště) které se prodají a následně zastavějí.⁵⁶ V nedávné době proběhl výzkum týkající se právě středověké parcelace.⁵⁷ Podle této studie se dá k vývoji městských parcel obecně říci, že směřoval od volné zástavby směrem k úzkým parcelám a pravidelnou uliční sítí. K tomu docházelo, mimo nově lokovaná města, zejména u měst s rostoucím významem a počtem obyvatel, zejména jde o sídliště slovanských etnik, která se profilují jako obchodní a výrobní centra, nebo centra moci, kde začala být prostorová organizace důležitá, a bylo potřeba prostor přizpůsobit, zde se začínají projevovat tendence k pravidelné zástavbě.⁵⁸ Volné prostory parcel se začaly dělit a zastavovat a vznikaly tak i nové uliční fronty. Jakou měly parcely velikost, se nedá jednoznačně shrnout, protože jak píše Procházka, „velikost parcel záleží na různých okolnostech, m. j. na časovém rozpětí, fázování urbanizačního procesu, kde různé části města mohou mít rozdílné členění. Jinde se projevuje výrazný rozdíl mezi prvotní parcelací prestižních částí, především hlavního tržiště a bočních ulic.“⁵⁹

Rozdílný byl také vývoj u měst, ve kterých stále převažovala zemědělská činnost.

⁵⁵ HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, s. 32-33.

⁵⁶ PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 490.

⁵⁷ PROCHÁZKA, R.: *Area sive parva, sive magna*- Parcela ve vývoji raného a komunálního města, in: *Parcelace a uliční síť ve vrcholně středověkých městech střední Evropy. FORUM URBES MEDII Aevi IV. Archaia Brno 2007.*

⁵⁸ PROCHÁZKA, *Area sive parva, sive magna*, str. 15.

⁵⁹ PROCHÁZKA, *Area sive parva, sive magna*, str. 32.

Kolem města byly budovány hradby, které měly nejen obrannou funkci, ale také symbolickou, protože vymezovaly město vůči okolí, ohraničovaly jeho tvar a stávaly se jeho symbolem, který odkazoval na Nebeský Jeruzalém, který je také zobrazován obehnaný hradbami, ve kterých jsou brány. Tam, kde nová výstavba navazovala na starší, se obvykle starší dispozice úplně potlačila a překládaly se i trasy komunikací. Jinde, na místě vyspělejší aglomerace, jako například na území dnešního historického jádra Prahy, kde byla už dokonce kamenná zástavba, se respektovaly starší dispozice. Jádrem města bylo náměstí (tržiště). K němu směřovaly hlavní ulice, které mohly mít šířku až 15 metrů. Obvykle ústily v rozích náměstí a vedly k městským branám. Náměstí měla tvar čtvercový, podélný ulicový i trojúhelníkový.⁶⁰ Důležité bylo umístění církevních staveb. Farní kostely byly obvykle umístěny na nejvyšším místě, nebo v centru, ve středu náměstí, nebo na okraji. Kláštery, které také mohly řídit výstavbu města (protože město založily), byly situovány u hradeb nebo na předměstích, kde plnily i obrannou funkci, nebo se usídlily ve starších předlokačních stavbách. Se vznikem měst se budovaly také cesty, brody a mosty, které byly důležité i ze strategických důvodů. Nejvýznamnější komunikace si zachovaly svůj účel až do dnešní doby. „V průběhu první poloviny 14. století valná část našich měst staršího založení překročila fázi provizoria a během dalšího půlstoletí dotvářela topografickou podobu urbanistického celku na celé věky.“⁶¹

Městské právo

Městská práva byla přiznaná často již v zakládací listině. Zakládací listiny byly obvykle adresovány lokátorovi, ne měšťanům samotným, zejména u královských měst. Práva se udělovala podle již existujícího právního vzoru a lišila se u každého města. Nemusela být ale součástí městského pořádku natrvalo, existují doklady o nejedné změně. V dochovaných listinách jde vždy o právo blízkého domácího města, nikdy zahraničního. Nejčastěji se v českých zemích užívalo městské právo tzv. magdeburské nebo norimberské. Výklad původu těchto práv je stále problematický. Například nejrozšířenější předpoklad, že pražské městské právo bylo odvozeno od práva norimberského, nebyl nikdy bezpečně potvrzen.⁶² Městské

⁶⁰ PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 500.

⁶¹ PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I (2)*, str. 491.

⁶² KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 132-133,

právo obvykle platilo v obvodu městských hradeb, ale mohlo se také vztahovat na zemědělské zázemí města, aniž by obyvatelé vsí získali postavení měšťanů (tzv. mílové právo).

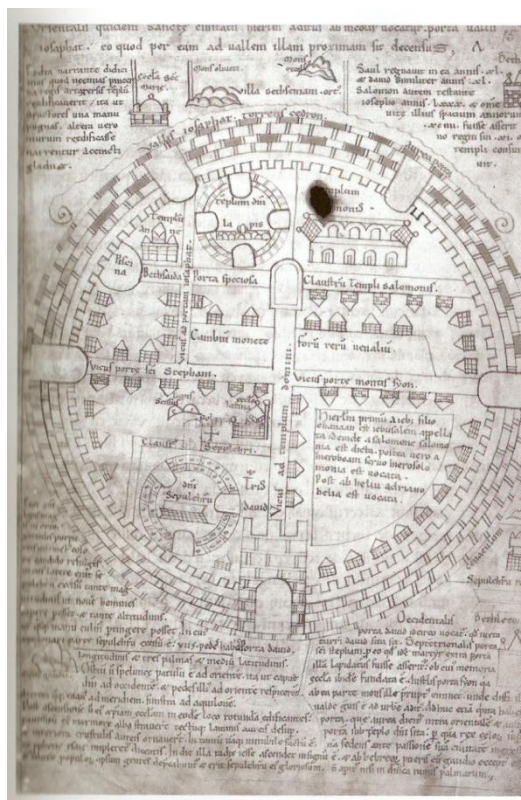
K základním právům města patří soudnictví, město mohlo samo vykonávat soudní právo, hrdelní zločiny ale obvykle stále spadaly k vyšší instanci. Důležité bylo také tzv. *Ius Civile*, které obyvatelům města zaručovalo titul plnoprávného měšťana, ovšem za určitých podmínek. Status měšťana se obvykle získal zakoupením parcely, nebo postavením domu ve městě. Městská parcela se stává majetkem měšťana a vážou se k ní práva a povinnosti, např. placení daní nebo účast při obraně města. Obvod městského práva určovaly hradby, jejichž stavba byla povolována panovníkem. Mohlo se také vztahovat na předměstí a blízké vsi, aniž by jejich obyvatelé získali postavení měšťanů (tzv. mílové právo). Městskému právu podléhali všichni obyvatelé města, pokud nespádali pod jinou vrchnost církevní či světskou a to i v případech, že sídlili ve městě samotném. Osobních svobod pak nabývali nejen měšťané, ale všichni, kdo v městě dlouhodobě pobývali.

Město - obraz světa

Ve středověkém městě se odráží symbolická podoba i uspořádání celého tehdejšího světa v kontextu dějin spásy, tedy vztahu světa časného a zatíženého prvotním hříchem a světa věčného, blaženého, tedy vize království Božího jen pro vyvolené. Středověké vnímání tvaru světa bylo značně odlišné od toho dnešního. Až do středověku se těšila největšímu zájmu aristotelská a platónská kosmologie, například díky učení novoplatonistů⁶³, oblíbeného vzdělanci ve stejné době, do které spadá i založení Nového Města. Nabízela řešení, jak vyjádřit vztah světa pozemského a nebeského. Svět je podle této kosmologie popisován jako kruh uvnitř soustředných kruhů nebeských sfér. Kruh zde symbolizuje geometrickou formu kosmického řádu. Tvary města tak neukazují jenom na prvky kosmologie, ale také kosmogonie – jak svět vznikl i jak skončí – což bylo řečeno v Bibli. V Bibli je svět ovšem popisován jako čtverec.

Středověké prameny také zobrazují Boha jako architekta, vytvářejícího vesmír pomocí kružítka a dalších geometrických nástrojů, které jsou používány i při stavbě města. Založení

⁶³ Mezi ně se řadí například filosof Boëthius, který přijal křesťanskou víru.



Obr. 6: Mapa Jeruzaléma, 13. století

města je tak přirovnáváno ke stvoření světa, jak samotným aktem, tak uspořádáním. Obojí je odvozeno mimo jiné z novoplatonského učení. Symbolika čtverce a čísla čtyři v něm se objevuje i u mnoha myslitelů, například Platón v díle *Timaios* popisuje čtyři prvky podstaty světa – vzduch, oheň, voda a země – a jejich proporční vztahy, které dohromady dávají tvar krychle a jednotlivě na sebe berou podoby dalších těles. „Symbolický význam čísla čtyři, „symbolu morálního perfekcionismu“, a jeho spojení se čtvercovým tvarem světa, se v myslích křesťanů spojil prostřednictvím novoplatonické středověké kosmografie s obrazy sférického vesmíru.“⁶⁴ Spojení čtverce a kruhu pak představuje propojení s nebeskými sférami. Města tak představovala propojení člověka a nebeské hierarchie, právě díky těmto významům, kterými byla naplněna. Toto propojení lidé vnímali jako možný příslib věčné spásy. Jak jsem napsala výše, město odráží nejen kosmologické uspořádání vesmíru, ale také božský řád, i eschatologii. Toto zázornění je důležité, protože kruh se objevuje i v zobrazení půdorysu mnoha středověkých měst. Můžeme ho vidět na kruhových mapách světa, tzv. *Mappaemundi*, které se objevovaly po celý středověk. Nejznámější kruhové mapy světa jsou mapy *Ebstorfská*⁶⁵, *Herefordská*⁶⁶ a *Žaltářová*.⁶⁷ Vznikly ve 13. století v prostředí klášterů. Ve

⁶⁴ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 54.

⁶⁵ V dobrém rozlišení ji najdeme například na <http://blog.visualmotive.com/wp-content/uploads/2009/09/ebstorfer-mappamundi.jpg>

středu těchto map je vyobrazen historický Jeruzalém nebo Kristus jako soudce.⁶⁸ Mapa byla oltářním obrazem o průměru 356 cm, sešitým z 30 (32) pergamenových listů, v jehož středu byl *Jeruzalém*.⁶⁹

„Herefordská mapa je menší než ebstorfská – má průměr 132cm. Byla také oltářním obrazem a vznikla kolem r. 1280 jako dílo Richarda z Haldinghamu a Laffordu. Ve středu herefordské mapy je zobrazen Kristus při posledním soudu.⁷⁰ Keith Lilley ve své knize popisuje tyto mapy takto: „Obrazy, jako jsou tyto, představovaly pohled na zemi jako na „mapu“ křesťanské víry. Písmeno „T“ tvořené trojdílným uspořádáním tří kontinentů, symbolizuje křížový tvar písmene tau;⁷¹ zatímco, jak pozoruje Kühnel⁷², země zobrazená jako „soustředné těleso“ reprezentuje „v jednom obraze celou historii spasení, zajištěné samotným Kristem, který objímá kotouč“, jako na „Žaltářové“ a „Ebstorfské“ mapě, kde je „Kristus ve stejný čas Ukřižovaný (představováno pozicí jeho hlavy, rukou a nohou dle čtyř světových stran „ebstorfské“ mapy), Vzkříšený (představováno kadidelnicemi, které drží andělé na žaltářové mapě), Stvořitel (představováno způsobem, jakým drží kotouč světa...), a Spasitel na konci dní.“ *Mappaemundi* nám tak může zprostředkovat kompletní historii křesťanského

⁶⁶ Mapa je uložena v *British Muzeum v Londýně*.“

<http://www.geogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=50>.

⁶⁷ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/69/Psalter_mappamundi.jpg

⁶⁸ Autorem ebstorfské mapy z roku 1234 (ale možná už 1214) mohl být Angličan Gervasius Stilbury, který byl v letech 1223 – 1234 proboštem kláštera v *Ebstorfu u Hannoveru*.

⁶⁹ Při bombardování *Hannoveru*, kde byla uložena, však roku 1943 shořela. O *Moravě* je tu více údajů než o Čechách. Je zde uveden název *Morania*, zakreslena i řeka „*Morava*.“ Podle hamburské církevní kroniky Adama Brémského z r. 1072 je tu uvedeno, že *Labe* a *Odra* pramení nedaleko sebe na zalesněných svazích moravských, že však tečou opačným směrem – *Odra* se obrací k severu a *Labe* k západu a vtéká do *britského oceánu*. O obyvatelích se píše, že *Moravané* jsou kmeny slovanskými na východ od *Boemů* a že mají na jedné straně v sousedství *Pomořance* a *Poláky* a na druhé straně *Uhry* a nejukrutnější kmen *Pečenějí*, kteří se živí lidským masem.

⁷⁰ Na mapě najdeme babylónskou věž, obraz ráje, archy Noemovy atd. Vyznačuje se nejpodivnějším symbolismem, kde se prolínají mořské panny, jednorožci, draci s opicemi, velrybami a lvy. Ještě podivnější jsou bezhlaví muži s očima na hrudi, čtyřocí Etiopové a další nestvůry v řadě obrázků na africkém pobřeží. V jednom rohu sedí postava s papežskou tiárou, která má asi představovat Julia Ceasara, jak dává písemný rozkaz nebo pověření třem filozofům k prozkoumání světa. Protože je to církevní mapa, je zde zastoupen ráj, vyhnání Adama a Evy, babylónská věž, apoštolové, satan odnášející zatracené i oblíbená představa, že *Jeruzalém* je centrem světa. Po stránce kartografické je herefordská mapa velmi primitivní, ukazuje hlubokou neznalost světa vůbec, ale i neznalost *Anglie* a *Skotska*, které by měl autor dobře znát. Na herefordskou mapu by se mělo pohlížet jako na literární památku, ve které je zachycen stav vědomostí ve 13. století.“

⁷¹ LILLEY, 2009: J. T. Lanman, *'The Religious Symbolism of the T in T-O Maps'*, *Cartographica*, XVIII (1981), s. 18-22.

⁷² LILLEY, 2009: The Use and Abuse of Jerusalem', in: *Real and Ideal Jerusalem*, Kühnel, T. (ed.), s. xix-xxviii

světa; jeho stvoření, spasení a poslední soud, i to jak, kruhový tvar světa symbolizoval křesťanský vesmír a jeho minulost, přítomnost i budoucnost, pohledem 12. a 13. století.⁷³

Městské pečete

Dalším zobrazením, na kterém se můžou studovat středověká města, jsou pečete. Obrazy měst jsou často vyobrazovány na voskových pečetích, které obce připojovaly k obecním a statutárním smlouvám, aby podpořily jejich komunální a konstituční městský status.⁷⁴ Tyto pečete byly ikonami městského statusu a moci, obrazy města sami o sobě. Obvykle je město na těchto pečetích zobrazováno jako kruh hradeb. Sama pečete je samozřejmě kulatá, ale v kontextu křesťanské symboliky tento tvar není náhodný. Pečete ovšem také mohou odkazovat na starověké a středověké mince, nebo občas mají tvar mandorly.⁷⁵ Kruh byl chápán jako obraz města a kosmu a tvar mandorly se objevuje například v obraze vesmíru Hildegardy z Bingen⁷⁶, stejně jako na oválné mapě Říma z raného 14. století.⁷⁷ Tento dualismus mezi tvarem světa a podobou městských pečetí je jistě významný. Vyvoláváním tohoto kosmologického obrazu – kruhového či tvaru mandorly jako mapy světa – mluví o „předpokládané duchovní a časové autoritě“, a tak zhmotňuje a legalizuje autoritu a jurisdikci městského útvaru. Kruh hradeb je zobrazen na mnoha městských pečetích, které odrážejí obraz Jeruzaléma ve středu světa, imitující ve stejné chvíli nebeské město a duchovní ochranu, kterou hradby obyvatelům pozemského města nabízely.

Jeruzalém jako archetyp středověkých měst

Jak praví Bible, nebeský Jeruzalém je ideálním městem, kde budou po konci světa všichni pravověrní křesťané žít v míru a radosti, pokud dojdou spásy. Spása byla pro středověkého člověka velmi důležitá a život ve městě, podle křesťanských ideálů, ho k ní přibližoval.

Města a kláštery byly ve středověku pokládány za příbuzné pokusy o řízení společného života. Lišily se však svou funkcí v rámci křesťanské společnosti. Kláštery a jejich komunity byly uzavřenými obrazy života v ráji a organizací svého programu a prostředí realizovaly křesťanský ideál tady a teď. Jejich příslušníci plnili funkci *oratores* – těch, co se

⁷³ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 15.

⁷⁴ REYNOLDS, S.: *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, Oxford, 1984.

⁷⁵ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 22.

⁷⁶ Abatyše benediktýnského kláštera v dnešním Německu. Žila v letech 1098-1179. Zabývala se mystikou, lékařstvím, přírodovědou a byla spisovatelkou.

⁷⁷ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 22-23.

modlí nejen za sebe, ale i za ostatní křesťany. Města i jejich společenství také sledovala určitý společenský ideál, ale realizovala ho v rámci své funkce *laboratores* – těch co mají pracovat na sebe i ostatní. Forma a struktura klášterů i měst vycházela z obdobného racionálního plánu – přehledného uspořádání prostoru a potřeby bezpečí. Kláštery i města měly společné prvky: vysoké zdi uzavíraly celek, jehož jádrem byl chrám a čtvercový dvůr – náměstí s loubím po všech stranách, odkud se vstupovalo do příbytků. Obě zařízení představovala božský řád: klášter byl obrazem ráje v podobě zahrady i města. Město mělo na zemi připomínat historický Jeruzalém nebo věčné město říše Řím a zrcadlila se v něm i představa o nebeském Jeruzalému. Řím bylo možné napodobovat vědomě, podle skutečnosti či vyprávění poutníků anebo samozřejmě, přijetím antické tradice v praxi stavitelů a zeměměřičů, případně instrukcí z Vitruviova spisu. Vzdálený a občas i nedostupný historický Jeruzalém vzrušoval myslí západních křesťanů mnohem výrazněji. Na začátku 12. století převzal dosavadní úlohu Říma uprostřed map světa a byl také prvním městem, které bylo znázorněno alespoň v půdorysných schématech. Lavedan⁷⁸ upozorňuje ve své knize o dějinách stavby měst na zkušenosti a poznání bojovníků, rytířů nebo poutníků do Orientu, hlavně do Svaté Země, jako na jeden ze zdrojů inspirace pro zakládání středověkých měst. Poukazuje hlavně na vliv, který měl tehdy Východ na architekturu ve vlastním smyslu, ale i na urbanismus. Historický Jeruzalém tvořil tzv. *umblicus mundi* (pupek světa) a skutečný sloup v jeruzalémském chrámu mohl být tímto pupkem – středem světa. V souladu s touto tradicí a také díky autoritě Ezechieleova proroctví byl Jeruzalém umístěn do středu středověkých map světa (*mappa mundi*). V nejstarším popisu Jeruzaléma⁷⁹ je zpráva o „velmi vysokém sloupu uprostřed města, na který v poledne, v den letního slunovratu, dopadá kolmo dolů sluneční světlo, sklouzává po jeho dřívku a označuje tak Jeruzalém za střed Země.“ Není to nic jiného než antický gnómón, o jehož využití píše Vitruvius:⁸⁰ Gnómón je kolík, tyč nebo sloup, který se vztyčí „uprostřed města a o páté hodině před polednem se zachytí konec jeho stínu a vyznačí se bodem. Potom se rozevře kružítka od středu k bodu, označujícím délku stínu gnómónu, a ze středu se opíše kružnice. Vzrůstání stínu uvedeného gnómónu jest sledovati i odpoledne; když se odpolední stín dotkne zase kružnice a vyrovná se tak dopolednímu, označí se zase bodem. Z takto označených dvou bodů se opíše oblouky navzájem se protínající a jejich průsečíkem a ústředním bodem se vede přímka k protější straně kružnice; tím se zjistí směr jižní a severní.“ Symbolický význam

⁷⁸ LAVEDAN, P.: *Histoire de l'Urbanisme. Antiquité, Moyen-age*. Paris 1926, s. 271 ad.

⁷⁹ Adamnan z Jóny ve svém spisu *De locis sanctis* v 7. století přepracoval záznam mnicha Arnulfa o Jeruzalémě.

⁸⁰ VITRUVIUS, *Deset knih o architektuře*, Kniha první, Hradební zdi a věže. 1953, s. 31.

gnómónu spočívá v tom, že představuje spojení země a nebes, s jeho pomocí je na území vymezeném *limites* možné sledovat pohyby slunce, vyznačit směry větrů a vytyčit směry ulic města. Uspořádaná čtyřúhelníková forma území podél hlavních *limites* – *cardo a decumanus* – je s pomocí gnómónu spojena s nebesy. Město je tak zakotveno v kosmu. „Nábožensko-morální interpretace vesmíru zbavuje určitosti prostorové vztahy v pozemském plánu. V křesťanských topografiích se mísí geografické znalosti s biblickými motivy. Reálná znalost se nasycovala symbolicko-morálním obsahem: pozemské cesty jako by splývaly s cestami k Bohu, systém nábožensko-etických hodnot překrýval poznávací hodnoty a podmaňoval si je, neboť pro tehdejšího člověka byly představy o zemském povrchu nesrovnatelně méně důležité než učení o spáse.“⁸¹ Idealizovaná forma Jeruzaléma byla „flexibilní (pružná) geografie“ a „přenosná topografie“, ve které se svaté město prezentovalo jako archetyp v imaginární vizi, jak by mělo město vypadat spíše, než jak aktuálně opravdu vypadalo.⁸² Skutečné město Jeruzalém bylo sice důkladně poznáno za křižáckých válek, nicméně představa středověkých urbanistů byla pravděpodobně více ovlivňována imaginárním Jeruzalémem, který stvořila, vlastně upravila a zformovala, tehdejší literatura podle slov proroka Ezechiela (5,5). Podle Ezechiela byl historický Jeruzalém středem světa. „Toto praví Panovník Hospodin: To je Jeruzalém. Postavil jsem jej doprostřed pronárodů a okolo něho jsou země.“⁸³ „Jeruzalém znamenal v doslovném významu pozemské město, v alegorickém církev, v topologickém bohabojnou duši a v anagogickém nebeskou vlast.“⁸⁴ Kruhový tvar Jeruzaléma symbolizoval nejen rozlehlý kosmos, jehož bylo město posvátným a duchovním středem, ale také model a předobraz pro další města. Idealizovaná geometrická forma Jeruzaléma se stala normou zobrazování měst celého středověkého křesťanského světa. Avšak proto, že Jeruzalém byl spojován s působením Krista a s počátky a významem církve, stal se jeruzalémský sloup sloupem světa, jeho pupkem⁸⁵ a v přeneseném významu i rajským stromem života – tedy středem (osou) *universa*. Historický Jeruzalém byl zrcadlem nebeského Jeruzaléma. Tak bylo skrze osu světa propojeno místo prvního příchodu Krista na svět s představou jeho druhého působení. Odrazem Božího ráje se stal Jeruzalém, nikoli pozemský

⁸¹ GUREVIČ, A.: *Kategorie středověké kultury*. Praha 1978, s. 59.

⁸² LILLEY, *City and Cosmos*, s. 15.

⁸³ Nástěnná malba ilustrující nebeský Jeruzalém podle Ezechielova vidění v kostele Panny Marie a sv. Klimenta ve Schwarzhofu. Dostupné z WWW: <<http://www.historisches-franken.de/.../vermessung.htm>>; <<http://www.rheinlandia.de/schwarzrh/schwarzrh.php>>.

⁸⁴ GUREVIČ, Aron. *Kategorie středověké kultury*, s. 68.

⁸⁵ Na počátku křesťanství ještě v doznívající tradici antické personifikace byl zobrazován střed světa také jako stařec, který představoval kosmos.

ráj, neboť svět je pouze nedokonalým zrcadlem nebeského světa. (1 Kr, 13, 12) a pozemský ráj byl poznamenán důsledky pádu člověka – prvotním (dědičným) hříchem Adama a Evy. Pozemský svět a nebesa spojovala do vzájemné dichotomie *axis mundi* (osa světa), která podle sv. Ambrože sloužila jako prostředník hudby sfér (*musica coelestis*) a přírody tohoto světa. Křesťanství navázalo na pozdně židovskou představu, že ráj je na nebesích a je místem, kde přebývá Bůh a andělé i dva starozákonní proroci Enoch a Eliáš a spolu s nimi i napravený lotr po pravici (Dismas), a že na tomto místě budou přijati i všichni spravedliví. Tento ráj – Boží království na nebesích – bude místem, kde dojde na konci věků k Poslednímu soudu a kde se duše spravedlivých dočkají eschatologického vzkříšení.⁸⁶ Ráj byl nejdříve přechodným místem čekání na Poslední soud a postupem doby byl viděn jako východisko lidstva a zároveň i jako jeho konečný cíl: jako kosmický chrám, který byl podobný chrámu v Jeruzalémě.⁸⁷ Podle těchto představ se ustálilo přesvědčení, že pozemský ráj stvoření člověka splýnul s místem jeho spásy (Golgotou) a vytvářelo se teologické pouto mezi prvotním hříchem na začátku dějin spásy a soudem na jejich konci. V tom významu se stal nebeský Jeruzalém protějškem historického Jeruzaléma.

Historický a nebeský Jeruzalém

Popis nebeského Jeruzaléma se objevuje v Janově *Zjevení*, kde ho líčí jako místo, které je a není městem.⁸⁸ Má čtvercový půdorys, hradby a brány. Není z tmavého kamene, ale z trvanlivého materiálu a průhledných drahokamů. Uprostřed je beránek Boží – je to symbol chrámu, ale stavba není potřeba, i když chrám je popsán jako stavba. Jan vychází z reality klášterní architektury své doby (Egypt), ve které přístřešky jednotlivých poustevníků tvořily soubor, který se vymezoval z hříšného světa. V průběhu středověku však nebeský Jeruzalém nabýval postupně podoby hradu, města a zahrady. V jeho obrazné představě i faktickém zobrazování se odrážela měnící se realita lidského světa.

Od křížáckých válek (1096 - 1250), kdy byl historický Jeruzalém některými západními křesťany poznán, tak podoba konkrétního Jeruzaléma zakládala – upřesňovala představu ideálního města a splývala s teologickou koncepcí města jako takového. Význam Jeruzaléma

⁸⁶ DELUMEAU, J.: *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*. Praha 2003, s. 40.

⁸⁷ Mozaika v kostele Santa Pudenziana v Římě, 5. století. Dostupná z WWW: <http://www.flholocaustmuseum.org/history_wing/assets/room1/roman_christ_mosaic_sta_pudenziana-rome.c400.jpg>.

⁸⁸ Nástěnné malby – nebeský Jeruzalém – v klenbě opatského kostela Sainte-Chef z roku 1080. Dostupné z WWW: <http://www.peintures.murales.free.fr/.../saint_chef.htm>. (27. 3. 2010)

byl zdůrazňován citáty z bible a jeho půdorys byl stále překreslován. Vilém Lorenc⁸⁹ uvádí, že podle Röhrichtova biografického soupisu⁹⁰ vzniklo do konce třetiny 14. století 137 vyobrazení historického Jeruzaléma. Obrazy Jeruzaléma, jak nám je zachovaly tyto rukopisy, mají reálný podklad.⁹¹ Nejstarší zachovaná zobrazení historického Jeruzaléma jsou ze 4. století a jejich počet narůstal zejména v době karolinské a pak ve 13. století.

Vztahy pozemského Jeruzaléma s Jeruzalémem nebeským odrážely složitost křesťanské eschatologie, byly vyjádřením spojitosti mezi prvním působením Krista na zemi a jeho druhým příchodem na konci věků. Janův popis nebeského Jeruzaléma jasně stanovuje, že „město je vystaveno do čtverce: jeho délka je stejná jako šířka. Změřil to město, a bylo to dvanáct tisíc měr. Jeho délka, šířka i výška jsou stejné. Změřil i hradbu, a bylo to sto čtyři loket lidskou (rákosovou) mírou, kterou použil anděl.“ (21, 15-21) a má „mohutné a vysoké hradby, dvanáct bran střežených dvanácti anděly a na branách napsaná jména dvanácti pokolení synů Izraele. Tři brány byly na východ, tři brány na sever, tři brány na jih a tři brány na západ. A brány města byly postaveny na dvanácti základních kamenech a na nich bylo dvanáct jmen apoštolů Beránkových. Ten, který se mnou mluvil, měl zlatou míru, aby změřil město i jeho brány a hradby.“ (21, 12-14). Jeruzalém je symbolickým středem křesťanského světa a byl tedy symbolem ideálního města. Jeho protějšek, Nebeský Jeruzalém, božské město, je popsáno v knize Zjevení, jak sestupuje z nebe: „a já Jan jsem viděl svaté město - Nový Jeruzalém, které přicházelo z Ráje od Boha, připravené jako nevěsta, nazdobená pro ženicha...“⁹² Vyobrazení bohatě zdobeného města najdeme jako ilustraci mnoha středověkých rukopisů, vztahujících se k příběhu Apokalypsy. Jde o podobenství, které se objevuje ve 4. století a je oblíbené po celý středověk, zejména v Karolínské době, ale i později ve 13. století.⁹³ Každé z těchto zobrazení Jeruzaléma se v detailech liší. Občas se odlišují budovy a věžičky, někdy je to jen prostor obehnaný hradbami, postrádající detaily s výjimkou Krista,

⁸⁹LORENC, V.: *Nové Město*, s. 73.

⁹⁰ Reinhold Röricht: *Karten und Plane zur Palästinakunde aus den 7. bis 16. Jahrhundert*. Zeitschrift des deutschen Palästina-Verains, sv. XIV – XV., Lipsko 1891, 1892, s. 599.

⁹¹ LORENC, V.: *Nové Město*, str. 51. Lze předpokládat, že všem těmto kresbám, různě schematizovaným, předcházela skutečný technický záznam.

⁹² Zjevení 21:2 a také 21:10. Číslování se může lišit podle překladu

⁹³LILLEY, 2009, str. 15, Lilley uvádí v poznámce další prameny k těmto zobrazením: 'Umělecko-historická studie Jeruzalémských map a pohledů je stále *desideratum*', pozoruje Kühnel, 'Use and Abuse of Jerusalem', s. xxii, č. 12., a Frugoni, *Distant City*, s. 3-29, o pozdějších příkladech více P. H. Brieger, *The Trinity College Apocalypse: An Introduction and Description* (London 1967). Přehled je v M. Levy-Rubin a R. Rubin, 'The Image of the Holy City in Maps and Mapping', in *City of the Great King: Jerusalem from David to Present*, ed. N. Rosovsky (Cambridge, MA, 1996), s. 352-79; a B. Kühnel, *From the Earthly to the Holy Jerusalem: Representations of the holy City in Christian Art of the First Millenium* (Rome, 1987).

kteřý je obvykle zobrazený jako Beránek Boží nebo Strom života uprostřed.⁹⁴ Někdy je město zobrazeno z výšky, z ptačí perspektivy, a někdy je promítnuto naplocho.⁹⁵ Biblický popis Jeruzaléma jasně ukazuje, jaký tvar by nebeské město mělo mít: „město má rozlohu čtyř čtverců, délka je stejně velká jako jeho šířka“, „na východě tři brány, na severu tři brány, na jihu jsou tři brány a na západě tři brány.“⁹⁶ Takoveto čtvercové město je zobrazeno například v rukopise Apokalypsa Svaté Trojice ze 13. století a dříve v rukopise 2290 z Pařížské Národní knihovny, ale v karolínských malbách 9. století je nebeské město vždy zobrazováno jako kruhové, v kruhu hradeb, stejně jako v některých pozdějších zdrojích, jako je „Apokalypsa Svaté Trojice“ a *Liber Floridus* Lamberta ze Saint-Omer.⁹⁷ Zobrazování Nebeského Jeruzaléma jako kruhu je v jasném rozporu s čtvercovým tvarem popsáným v Písmu. Zdá se, že důvod pro použití kruhu leží v kosmologickém významu geometrického tvaru, spojeného se středem Jeruzaléma v křesťanském světě.⁹⁸ Řada středověkých měst je zobrazována podle tohoto vzoru, většinou nejde o věrnou podobu města, spíše o ideální stav. Pro znázornění středověkého města se obvykle používalo univerzální vyobrazení hradeb s městem za nimi, hradby tedy byly symbolem města. Pokud podle Nebeského Jeruzaléma nebyla města přímo stavěna, tak se mu snažila přiblížit alespoň na vyobrazeních. Tato specifická forma se používá také v detailnějších vyobrazeních města, které je obvykle ztvárněno jako kruh hradeb. Tato idealizovaná forma Jeruzaléma byla, dle slov Ousterhouta⁹⁹ „flexibilní geografii a přenositelnou topografií“,^{ve} které bylo svaté město prezentováno jako archetyp, vytvořená představa toho, jak má město vypadat, spíše než jak vypadalo ve skutečnosti. Podle tohoto závěru kruhový tvar Jeruzaléma nesymbolizoval jenom kosmos, jehož bylo město svatým a duchovním středem, ale také nabízel model pro obrazy ostatních měst. Idealizovaná

⁹⁴ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 50.

⁹⁵ Lilley uvádí další prameny, str. 16: Viz. Brieger, *Trinity College Apocalypse*, s. 8-11. Odkazuje na 'severní skupinu Apokalyps'(s. 11) ve které je Nebeský Jeruzalém ukázán ve výšce, a komentuje také 'tradici Beatus'(do které zasazuje příklad Trinity), kde je město ukázáno 'promítnuté do roviny', kde 'jeho čtyři zdi sedí na zemi proti stranám centrálního čtverce, na kterém spočívají brány'. Čtvercový, planimetrický obraz Nebeského Jeruzaléma z manuskriptu Morgana Beata z let 922-6 př. n. l. je v kontrastu se zobrazením Babylonu, který je viděn 'z čelního pohledu', aby tak značil 'morální rozdílnost' mezi dvěma městy podle A.W.G. Poseq, 'The New Jerusalem', the Star of Zion and the Mandala', in *Real and Ideal Jerusalem*, ed. Kühnel, s. 325-39, na 328, obr. 1 a 3.

⁹⁶ Zjevení 21:13-16.

⁹⁷ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 51.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ OUSTERHOUT R.: *Flexible Geography and Transportable Topography*, in: *Real and Ideal Jerusalem*, ed. Kühnel, str. 393-404.

geometrická forma Jeruzaléma se stala základem pro zobrazování měst celého středověkého křesťanského světa.¹⁰⁰

Řím jako hlavní město křesťanské církve

Řím jako věčné město (*Roma aeterna*) je zakotveno v kosmu podle antické urbanistické praxe skrze osy světa (*axis mundi*) zvané *decumanus* a *cardo*. Označení osy *cardo* je odvozeno od sloupu universa, představuje osu světa, probíhá od Polárky k jihu a kříží v pravém úhlu osu *decumanus*, znázorňující cestu slunce od východu na západ. Tyto osy tvoří základní schéma půdorysu města, zakládají ho a člení na půdorysu pravidelného čtyřúhelníku (*Roma quadrata*). Osy *cardo* a *decumanus* mají univerzální platnost a jsou přirozeným symbolem Římské říše. Světové strany jsou pak skrze tyto osy vtěleny do všech stavebních typů ve městě. Tímto způsobem se konkretizuje víra v obecnou kosmickou harmonii.

Řím měl vždy významné postavení mezi ostatními křesťanskými městy. Zde se rozvíjela a formovala křesťanská církev. Nejdůležitějším městem křesťanské církve byl vždy Jeruzalém, ale po obsazení města Saracény v roce 1244 převzal jeho funkci Řím. Byl sídlem papeže, hlavy křesťanské církve. Až během papežského schizmatu se centrem církve stal Avignon. Řím měl ale vždy velmi silný symbolický význam. Pokud chtělo jiné město zvýšit svoji prestiž, snažilo se připodobnit Římu. K tomu stačil i jen kostel se stejným vysvěcením, nebo dispozice. Tak tomu je i u Nového Města, které díky Karlovi IV. tyto ambice mělo.

Nové Město pražské

Historický vývoj měst Pražských před založením Nového Města

Některá místa na území, na kterém se rozkládá dnešní Praha, byla osídlena již v pravěku. Prostor měl vhodné přírodní podmínky k osídlení a strategickou polohu k ovládnutí české kotliny. Zřejmě právě proto sem přenesli Přemyslovci na konci 9. století své sídlo z Levého Hradce. Na vysokém ostrohu nad potokem Brusnicí vybudoval kníže Bořivoj hradiště západoslovanského typu. Jeho výhodná poloha skýtala výborné možnosti obrany a bylo blízko křižovatky dálkových cest a brodů. Proto je toto hradiště osídleno kontinuálně až do dnešní doby, postupem času se vyvíjelo až do dnešní podoby, Pražského hradu. Pod tímto hradištěm se postupně rozvíjela rozsáhlá sídlištní aglomerace. Nejstarší osídlení archeologové

¹⁰⁰ LILLEY, *City and Cosmos*, str. 45.

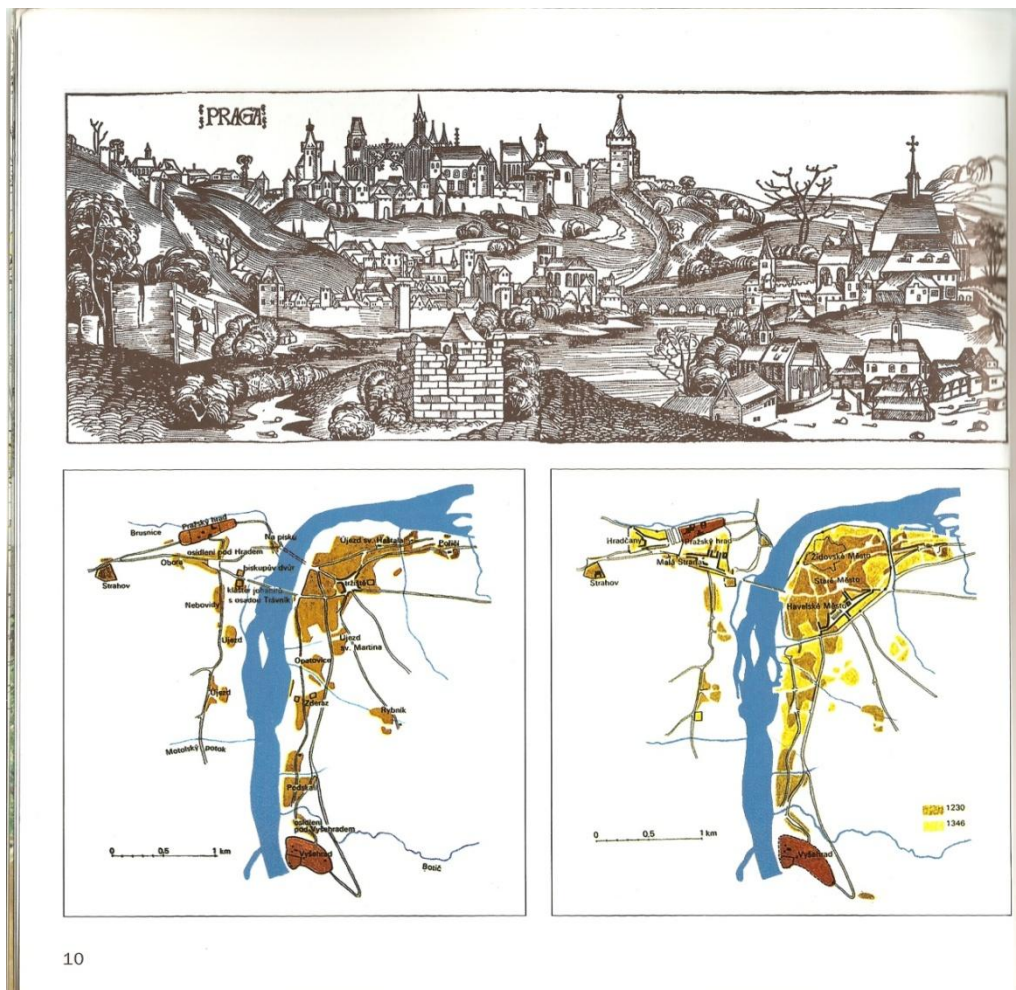
umist'ují na levý břeh Vltavy. Zde sídlili kupci, řemeslníci i zemědělci, kteří poskytovali služby knížecí družině. Osídlení na pravém břehu Vltavy se datuje do 10. století. Vzhled Prahy a její bohatství popsal v roce 965 kupec Ibrahim ibn Jakub.¹⁰¹ V průběhu 10. a 11. století se prostor v ohybu řeky zalidňoval, vznikala tam řada samostatných osad, mezi kterými stoupal význam pozdější staroměstské části a jejího hlavního tržiště před kupeckým Týnským dvorem (pozdějšího Staroměstského náměstí). Současně se zahušťovalo osídlení také směrem na jihovýchod k Vyšehradu. Toto hradiště vzniklo v 10. století a mělo asi původně jen strážní funkci. Jeho význam později vzrostl, na několik desítek let se stal později za vlády Boleslava II. a Vratislava II. hlavním sídlem Přemyslovců. Politický význam hrad definitivně ztratil po roce 1140. Kdy se sídlo Přemyslovců vrátilo na Pražský hrad. Sjednocovacím prvkem tohoto nově osídleného území – pozdějšího Nového Města – byla cesta vedoucí od vltavského brodu zhruba do ulice Na Slupi a dále přes údolí Botiče ke kostelu sv. Pankráce. Odtud pokračovala až do jižních Čech směrem ke Zlaté stezce.¹⁰² Od poloviny 12. století se pod názvem Praha neskrýval pouze Pražský hrad, ale mohutné sídelní uskupení, protkané osadami cizích kupců (Němců, Židů nebo Románů), do Prahy se sbíhaly všechny důležité cesty spojující Čechy s cizinou.¹⁰³ I obchodní důvody si vyžádaly trvalé spojení obou vltavských břehů. Kamenný most nechala před rokem 1170 vystavět manželka Vladislava II., královna Judita. Na počátku 13. století se začíná měnit vztah mezi pražským Hradem a jeho podhradím. Je to patrné v rostoucí specializaci řemesel i v rozvoji obchodu. Služba Hradu přestávala být hlavním zdrojem obživy obyvatel a sídliště se začíná přibližovat funkcím města. S rostoucí rozmanitostí těchto funkcí stoupá potřeba právní regulace. Na pražském území se začaly konstituovat první městské obce, jejichž areál byl vyjmut z dosahu místních soudů a úřadů, jejich obyvatelé podléhali městským orgánům (rychtář a jeho soud) a městskému právu. „Krátko po roce 1230 dal Václav I. *obezdít Pražské město a jiné trhové vsi, které se v naší obecné řeči nazývají městy*; jeho vymezení dodnes respektuje obvod Starého Města pražského.¹⁰⁴ Tzv. městská revoluce se na naše území dostává téměř se stoletým zpožděním, ale také Přemyslovští panovníci se přesvědčili o výhodách tohoto zřízení. Je to také počátek nového městského stavu, který se později stane protiváhou ke šlechtě.

¹⁰¹ ŽEMLIČKA, J.: *Praha, paní Čech*, in: Přemyslovci: Budování českého státu, SOMMER, P., TŘEŠTÍK, D., ŽEMLIČKA, J. (eds.), NLN Praha 2009, str. 172.

¹⁰² KAVKA, F.: *Praha Přemyslovská*, str. 16, in: PRAHA-ČECHY-EVROPA, 1100 let kulturní, hospodářské a politické metropole střední Evropy, publikace k výstavě, Praha 2003.

¹⁰³ ŽEMLIČKA, J.: *Praha, paní Čech*, str. 173.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 174.



10

Obr.7: Osídlení 1100-1350, pohled na Prahu 1493¹⁰⁵

Vznik měst Pražských se datuje do doby vlády Václava I. (1230-1253) a jeho syna Přemysla Otakara II. (1253 - 1278). Přesné datum vzniku Starého Města není známo, chybí zakládací listiny, tedy i informace o městském zřízení a městském právu. Na Starém Městě byli dobré podmínky pro rozvoj řemesel i obchodu, proto se velmi rychle rozvíjelo. Osídlení se rozrůstalo i za hradby. Uvnitř ohrazeného Starého Města vznikla po roce 1230 další svěbytná obec, tak řečené Nové Město u kostela sv. Havla, jeho lokátorem byl báňský podnikatel Eberhard. Jeho obyvateli se stali osadníci z měst jižního Německa. V závěru 13. století splynulo Havelské město se Starým Městem. Založení Havelského města bylo ve své době ojedinělým stavebním podnikem. Všechny míry a půdorysy jsou k sobě v pevné vazbě a návaznosti. Najdeme zde pravidelnou síť ulic a velká náměstí v obdélníkovém půdorysu, na které je napojena výstavba dolního¹⁰⁶ Nového Města. Mělo velkoryse pojaté rozměry a velké

¹⁰⁵ BEČKOVÁ, *Nové Město*, Praha 1998.

¹⁰⁶ Oblast od Poříčí ke Zderazu.

tržiště (délka cca 560 metrů, plocha přes 3 hektary).¹⁰⁷ Jedná se patrně o první plánovanou výstavbu s pravidelným půdorysem na území Prahy. Roku 1257 bylo Přemyslem Otakarem II. Založeno „Menší“ město, nynější Malá strana. Vzniklo rozšířením opevnění Hradu a bylo nově osídleno německými kolonisty. Jeho vývoj byl pomalejší než v případě Starého Města, protože zdejší život více podléhal službě Hradu. Nebyla zde ani tak patrná sociální stratifikace, protože zde nevznikla vrstva majetných řemeslníků jako na Starém Městě.¹⁰⁸

Další krok v rozvoji Prahy učinil Karel IV. tím, že založil v roce 1348 Nové Město pražské, které se rozprostřelo na místě staršího předměstského osídlení mezi Vyšehradem a severovýchodním cípem Starého Města. O záměru založení města se dočteme v listinách vydaných Karlem IV. 28. března 1348.¹⁰⁹ Avšak motivace k založení Nového Města vedle Starého Města pražského byly jistě staršího data a byly spojeny s politickými záměry, které měl se svým synem Jan Lucemburský. „Soustředění tří velkých městských obcí v jednom místě je v evropském kontextu opravdovou vzácností a současně svědectvím nejen o hospodářské síle pražského zázemí, které bylo schopno takovou koncentraci „vyživit“, ale také o neustávající přitažlivosti Pražského hradu jako odvěkého symbolického centra země a celého státu.“¹¹⁰

Charakteristika předlokačního osídlení prostoru budoucího Nového Města pražského

Před založením Nového Města bylo osídleno území na levém břehu Vltavy, ale stavební, ani jiné plány se bohužel nedochovaly. Veškeré výzkumy jsou tedy založeny na studiu pozdějších pramenů, vedut a map, dobových soudních, trhových a daňových knih a existujících půdorysů. První zmínky pocházejí až z doby po dokončení výstavby v roce 1377. Před založením Nového města bylo osídleno území podél řeky v pásu širokém cca 600 metrů a dlouhém 4 kilometry, táhnoucí se od Vyšehradu až k brodu na Kameni, v podstatě tedy území dnešního Starého Města (Větší město) s několika osadami okolo.

¹⁰⁷ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 17.

¹⁰⁸ KAVKA, F.: *Praha Přemyslovská*, str. 17.

¹⁰⁹ Listina o založení Nového Města pražského, in: *Karel IV., Státnické dílo*, ed. Marie Bláhová, Richard Mašek, Karolinum, 2003

¹¹⁰ ŽEMLIČKA, J., *Praha, paní Čech*, str. 174.

Nejstarší osídlení je spojeno s terénní vlnou mezi vyšší terasou Karlova náměstí a nižší maninskou označovanou jako IV-a. Za vlády Václava I. bylo vybudováno nové mohutné opevnění, které zanechalo za hradbami poměrně rozsáhlá předměstí, která byla později začleněna do nově budovaného města. Zejména se jedná o starobylé osady Poříčí, u sv. Martina, Opatovice, osídlení na Zderaze a v Podskalí, u sv. Lazara, na Rybníčku, u sv. Jana na Bojišti a v Chudobicích. Na druhém břehu pod Hradem se rozkládala Malá Strana (Menší Město), stejně dobře opevněné. Okolo se nacházela další předměstí. Hrad byl obehnán třemi příkopy a hradbami. Výraznou dominantou byl také Strahovský klášter. Pod ním bylo osídlení na Pohořelci. I v širším okolí bychom našli stopy osídlení. Prostor města i jeho okolí bylo tedy osídleno poměrně hustě.

Přesné rozložení tzv. předlokačního osídlení, které předcházelo založení města Karlem IV., přibližují výsledky archeologických výzkumů. V tezích své přednášky shrnuje velmi podrobně dosavadní poznatky Vojtěch Kašpar,¹¹¹ uvádí, které nálezy přispěly k dalšímu poznání Nového Města a zejména jaká situace zde panovala před jeho založením.

Přímo v zakládací listině je psáno, že Karel IV. se rozhodl vysadit „s dobrým rozmyslem a se zdravou radou město nové“ a listina dokládá existenci staršího osídlení, popisovaného jako „předměstí, dědiny, pole a role před městem ležící.“ Kašpar zdůrazňuje význam Vyšehradu, jako dočasného sídla přemyslovských panovníků v druhé polovině 11. století, které mělo vliv na formování raně středověkých předlokačních aglomerací.¹¹² V tomto prostoru byla významná severojižní komunikace spojující oba hrady. Právě kolem ní se mělo koncentrovat nejstarší osídlení. Význam Vyšehradu v době Karla IV. ještě vzrostl, stále to byl důležitý opěrný, obranný i symbolicky významný bod královské moci, proto bylo zapotřebí zajistit stálé spojení mezi Vyšehradem a Pražským hradem. Překvapivým zjištěním je podle Kašpara absence výraznějších archeologicky doložitelných sídelních aktivit v prostoru vyšehradského podhradí s četnými románskými kostely, která může být způsobena především doposud nevelkou archeologickou aktivitou v tomto prostoru (ojedinělé nálezy z Vyšehradské ulice či kláštera Na Slovanech).

Velký badatelský problém dosud představuje vyšehradský "vicus", zmiňovaný Kosmovou kronikou v souvislosti se zprávou z roku 1091, kdy manželka knížete Konráda (kněžna Wirpirk) hovoří o možné bohaté kořisti na tržišti v pražském podhradí a ve viku

¹¹¹ KAŠPAR, *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, ZČU Plzeň, 2009, str. 10.

¹¹² Pojem aglomerace Kašpar užívá pro označení sídelního komplexu jako strukturovaného nakupení sídel a společenských skupin.

vyšehradském (problematická je i terminologie tohoto latinského slova - ulice nebo osada). K lokalizaci viku přispívá další zmínka z téže kroniky o táboření vojska v roce 1105 na místě mezi hrady, kde se v sobotu konají trhy. Sobotní trhy potvrzuje i příspěvek kanovníkům pražské kapituly (4 denáry týdně) na nákup masa na trhu konaném každou sobotu „mezi Prahou a Vyšehradem“. Lokalizace trhu do prostoru přímo pod Vyšehrad k Botiči, kam ho umísťuje například Lorenc, je vzhledem k charakteru terénu podle Kašpara značně nepravděpodobná a častěji bývá v této souvislosti uváděno rozsáhlé nezastavěné volné prostranství Karlova náměstí. Dále Kašpar pokládá za neméně důležitou, zvláště ve světle nových výzkumů, západ - východní komunikaci opouštějící pražskou kotlinu na východě poblíž významného brodu spojujícího Bubny přes Štvanické ostrovy s Poříčím. Místo, kde se předpokládá výrazná koncentrace osídlení je prostor Opatovic (tzv. Zderazského předměstí). První zmínka o této lokaci pochází již z roku 1115. Kontinuální osídlení mezi kostely sv. Michala a sv. Petra na Zderaze je doloženo od 12. století až do založení Nového Města. Ale i na dalších místech v okolí Starého Města se nacházejí doklady intenzivního osídlení např. v prostoru Újezdu (nálezy ze 13. století) nebo v prostoru obchodního domu Máj a stanice metra Národní (zde byly při stavbě nalezeny zbytky kostela a hřbitova z let 1178 - 1187. Starší nálezy ze 12. století se koncentrují u kostela severně od městských hradeb, zatímco z novoměstské strany pocházejí pouze vrstvy a objekty ze 13. století.¹¹³ Důkazy předlokačního osídlení spodní maninské terasy mezi Vltavou a dnešním Václavským náměstím až na výjimky chybí. Archeologie taktéž doposud nepotvrdila tradiční umístění někdejší osady Chudobice do prostoru ulice Politických vězňů, Opletalovy a Panské. Předlokační nálezy z 13. - 14. století byly nalezeny u klášterního komplexu u Panny Marie Sněžné a na Jungmannově náměstí. Dále Kašpar uvádí výčet nových archeologických poznatků: Nové archeologické výzkumy v okolí rotundy sv. Longina přinesly velmi závažná zjištění pro dosavadní představy o situování v písemných pramenech zmiňované osady Rybník (již k roku 993). Ojedinelý hromadný nález 539 mincí z poloviny 12. století z prostoru křížení Žitné a Štěpánské ulice byl doplněn četnými archeologickými výzkumy, dokládajícími sídelní aktivity především severně od rotundy sv. Longina směrem k Václavskému náměstí. Tyto nálezy byly doplněny nedávným rozsáhlým výzkumem parcel v nároží ulic V Túních a Na Rybníčku v bezprostředním sousedství románské rotundy sv. Longina, kde bylo nalezeno pohřebiště vymezené mělkým

¹¹³ KAŠPAR, *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, str. 11.

žlabem, který respektoval průběh vydatné vodoteče a přírodní tůň - rybníčku, z něhož ústila uměle vykopaná nevelká strouha směřující ke křižovatce dnešních ulic Štěpánské a Žitné a přiváděla vodu do níže položené osady. Z okolí této vodoteče nepocházejí žádné sídlištní nálezy, pouze se zde koncentrují nálezy výrobních objektů - pecí. Jižně od archeologicky zkoumaného votivního kostela sv. Jana na Bojišti pocházejí nepočtené objekty ze 13. století. Pro představu o pásu osídlení mezi oběma sakrálními stavbami (mezi sv. Longinem a sv. Janem Na Bojišti) nemá archeologie oporu. V nedávné době bylo zachyceno předlokační osídlení, související nejspíše se staršími nálezy okolo románského kostela sv. Benedikta z poslední třetiny 12. století až čtyřicátých let 13. století v areálu bývalého kláštera sv. Josefa na náměstí Republiky. Tento druhý horizont osídlení zaniká v souvislosti s výstavbou staroměstských hradeb ve třicátých letech 13. století a prostor před městskými hradbami je po delší dobu do vystavění Nového Města pražského využíván pouze příležitostně k sídlištním aktivitám. Doposud nejlépe prozkoumanou částí Nového Města je jeho severní okraj u pravého vltavského břehu. Intenzivní plošný archeologický výzkum zde přinesl značné množství archeologických dat (např. intenzivní osídlení druhé poloviny 12. století doložené nálezem dvou velkých pravoúhlých zahloubených objektů - domů u kostela sv. Klimenta). Nejrozsáhlejší plošné výzkumy, které byly realizovány v souvislosti s rozsáhlou stavební aktivitou šedesátých až devadesátých let 20. století u kostela sv. Petra Na Poříčí, byly v poslední době podrobeny intenzivnímu zpracování. Výzkumy se zde podařilo zachytit velkou část sídliště, zachytit část hřbitova a torzo vlastní kamenné zástavby dvora u kostela, přičemž nebylo prokázáno intaktní osídlení před rokem 1150. Význam celé osady podtrhuje trojlodní románská bazilika sv. Petra postavená po polovině 12. století (hypoteticky se uvažuje o zeměpanském založení). Stavba opevnění Starého Města kladená do let 1230 - 1249 způsobila, že se sídlištní areál, jenž byl součástí širší pražské sídelní aglomerace, ocitl daleko za hradbami.¹¹⁴ Výzkumy posledního desetiletí ale naznačují, že původní záměr byl možná jiný a počítalo se se začleněním "Petrské čtvrti" do areálu Starého Města kvůli poměrně velké míře urbanizace tohoto prostoru ve 12. a na počátku 13. století. Již ve 12. století totiž vznikala na tomto území zástavba hrázděných domů. Jejich prakticky pravidelná orientace naznačuje promyšlený urbanistický záměr nám dnes neznámý. Nechyběl zde ani objekt palácového charakteru. Představy o rozptýleném osídlení navázaném na jednotlivé sakrální stavby tedy již

¹¹⁴ KAŠPAR, *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, str. 11.

neplatí.¹¹⁵ Zánik sídlištního horizontu tak lze spojovat s odchodem německých rytířů od sv. Petra ve třicátých letech 13. století do nově založené komendy u sv. Benedikta za hradbami, kde vzniká sídliště, jehož pravidelné uspořádání a výskyt staveb typických pro předměstské aglomerace a časná města vrcholného středověku, lze spojovat s jejich působením na této lokalitě. Výsledky archeologických výzkumů u kostela sv. Petra Na Poříčí dokládají proměnu zástavby a charakteru tohoto sídliště v předměstskou čtvrť, která je v roce 1348 zahrnuta do nově založeného Nového Města pražského."¹¹⁶

Umístění

Pro rozšíření Prahy byly vybrány dvě varianty.¹¹⁷ První možností byla výstavba na Dejvické pláni. Zdá se, že toto místo by bylo pro novou výstavbu ideální, protože města se obvykle rozrůstala na planinách kolem starších osídlení, kde byla výstavba nejjednodušší. Historikové stále bádají o tom, proč Karel volil jinak. Podle Lorence¹¹⁸ bylo důvodem oddělení lokality od ostatních částí města bariérou Letenské pláně a potokem Brusnice. Izolován by také zůstal Vyšehrad, který byl v této době stále významným místem i z hlediska obrany. Zvolena tedy byla druhá varianta, rozšíření za hradby Starého Města. Tato varianta počítala se zapojením rozptýleného osídlení za hradbami a zajišťovala spojení hradu s Vyšehradem, což bylo důležité zejména z vojenského hlediska. Tento prostor byl také možná zvolen z ideových důvodů, protože rozložení nápadně připomíná situaci tehdejšího Říma. Poloha Pražského hradu i Vyšehradu na ostrohu nad řekou poskytuje výborný přehled o celém území. Toto rozmístění se mohlo Karlovi líbit i proto, že odpovídá rozložení ideálního města podle Platóna, který popisuje město jako tělo, kde hlava vládne z výšin nad ostatními částmi těla, což odpovídá postavení Pražského Hradu.¹¹⁹ Předpokládám, že tyto texty panovník znal, neboť v té době patřily k základům vzdělanosti.

Přírodní podmínky a morfologie místa, ve kterém bylo nové město zakládáno, vždy významně ovlivnily jeho půdorys. Praha má velmi členitou terénní strukturu, ale přesto je to prostor pro stavbu města velmi příhodný. Dlouhá historie souvislého osídlení je toho

¹¹⁵ JUŘINA, P.: *Hybernská ulice v Praze na Novém Městě - komunikace předcházející založení města?* in: Forum Urbes Medii Aevi IV., sborník příspěvků z konference, Archaia Brno, 2007, str. 76.

¹¹⁶ KAŠPAR, *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, str. 11.

¹¹⁷ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 17.

¹¹⁸ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 18.

¹¹⁹ PLATÓN: *Timaios*, Praha 2008.

svědkem.¹²⁰ Prostor města je rozdělován tokem řeky Vltavy a jejím korytem. Řeka protéká prostorem od jihu na sever s meandrem v oblasti dnešních Holešovic a Bubnů, kde byl také brod a rozděluje tak město na dva břehy, původní koryto řeky zřejmě bylo jižněji než to dnešní. V jejím ohybu se tak vytvořily terasy, které byly vhodné k osídlení. Podloží v prostoru města je převážně skalnaté (v některých oblastech Nového Města také štěrkopískové, tam se vyskytuje velké množství spodní vody, zejména v oblasti Karlova náměstí).

K založení Nového Města tedy byly zvoleny mírně se svažující plochy dnešního Karlova náměstí a níže položeného území. Rozkládá se na pravém břehu Vltavy, obklopuje oblast Starého Města a přímo na něj navazuje. Prostor Nového Města sahá na jihu k hoře dnešní Pankráce (Psár), která na západě vybíhá ve Vyšehradskou skálu až k Vltavě a na jihu klesá k původně meandrujícímu Botiči. K severozápadu postupně klesající terasa Karlova náměstí je na severovýchodě ukončena výrazným hřebenem křemenců v prostoru dnešního Žižkova s dominantním Vítkovem. Archeologické výzkumy a stará vyobrazení dokládají členitost reliéfu Nového Města s množstvím přírodních skal, roklí a strží. Plochu rozděloval terénní zlom vysoký 6-8 metrů táhnoucí se od Zderazu k Jámě a dále ve směru od dnešní Opletalovy ulice pod Hlavní nádraží a dále. Na západě byl zakončen esovitým křemencovým výběžkem Břežské skály na Zderaze (dnešní Resslova ulice) a Skály či Skalky (v prostoru dnešních Slovan) a pokračovala severovýchodním směrem ke sv. Lazarovi, ke Školské ulici, Opletalovou k Bulharu a přes Hrabovku pod Vítkovem do Karlína. Na území Karlova náměstí byl velký podíl spodní vody, bylo zde mnoho vydatných pramenů a vodotečí. Dostatek vody byl dalším faktorem pro zvolení oblasti k výstavbě.¹²¹ Nacházel se zde například Svatováclavský pramen se studánkou Pučkou, která byla velmi známá. Voda vyvěrala na povrch a stékala se do struh i soustav rybníčků. Jeden z nich se táhl od rybníčků u sv. Longina do prostoru nazývaného V jámě, Nad jámou, Na louži či V Močále. Další z nich vedla dnešní ulicí Na Příkopě a tvořila přirozenou hranici mezi Starým a Novým Městem ještě před výstavbou staroměstských hradeb. Dnes je tento vodní systém sveden do kanalizace vybudované v 19. století.

Na severu v otevřené krajině podél řeky bylo město vymezeno rozvětveným a vydatným tokem zaniklého Olšanského potoka, pramenícího na dnešních Olšanech a tekoucího podél jižního svahu Vítkova do prostoru Poříčí. Osídlení v prostoru Petruské čtvrti (od Truhlářské

¹²⁰ První hradiště vzniklo na hradčanském ostrohu už v 9. století.

¹²¹ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 19.

ulice severně k řece) bylo situováno na nově identifikované nižší tzv. újezdské terase IV-b. Nejnižší nivní terasa IV-c při řece nebyla z důvodů intenzivních záplav kontinuálně osídlena.¹²²

Zakládací listiny Nového Města pražského

Karel IV. vydal zakládací privilegium 8. března 1348. Z listiny je znát, že pro něj měla Praha zvláštní význam a záleželo mu na prosperitě a blahu celého království. Ještě téhož dne vydal další listinu, kterou osvobodil všechny obyvatele nově zakládaného města od veškerých daní a poplatků určených královské komoře na dvanáct let, pokud do osmnácti měsíců postaví domy. Současně nakázal, aby se do nového města přestěhovala všechna hlučná nebo obtěžující řemesla.¹²³ Také bylo třeba zabezpečit práva obyvatel Starého města, kteří se jistě obávali omezení a konkurence ze strany města nového. Proto byla vydána zvláštní německy psaná listina, která obyvatelům zajišťovala především volný průchod Novým Městem, dozor nad oběma novoměstskými branami a především určila právní nadřazenost Starého Města.¹²⁴ Listina byla datována do neurčité doby před vydáním novoměstské listiny, aby byla práva Staroměstských opravdu zajištěna.

Slavnostní položení základního kamene hradb Nového Města proběhlo 26. března 1348. Pozemky byly odkoupeny předem, aby byly v držení panovníka a nedocházelo tak ke spekulacím s nimi a jejich zdražování. Stavební parcely byly řádně vytyčeny v terénu. Byl určen také přesný časový harmonogram prací, zřejmě také bylo zapotřebí zbourat starší zástavbu. Masivní hradby, tři kilometry dlouhé a šest metrů vysoké, byly podle kroniky Beneše Krabice z Weitmile vystavěny za pouhé dva roky.¹²⁵ V krátké době následovaly církevní stavby a okolo 1 500 obytných domů. Bylo pamatováno i na zeleň na volných plochách a v okolí vyrostly zahrady, vinice a chmelnice. Založením Nového Města vznikl areál, který neměl svou rozlohou a koncepcí v tehdejší střední Evropě obdoby. Svou rozlohou více než dva a půl krát přesahoval rozměry Starého Města. Počet obyvatel všech tří pražských

¹²² KAŠPAR, *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, ZČU Plzeň, 2009

¹²³ *Karel IV., státnické dílo*, ed. Marie Bláhová a Richard Mašek, Praha 2003, str. 16.

¹²⁴ Tamtéž, str. 17.

¹²⁵ Tamtéž, str. 17.

měst se za vlády Karla IV. odhaduje na 40 000 a město se tak řadilo mezi největší města na evropském kontinentě.¹²⁶

Politický význam Nového Města pražského

Založení v roce 1348 předcházelo dlouhé rozhodování a plánování, protože takováto velkolepá koncepce se jistě neobešla bez podrobného rozboru situace, výběru místa, vyměření v terénu apod.

Po Karlově návratu z Francie do Čech v roce 1333 mu jeho otec Jan udělil titul markraběte moravského a Karel pak v nepřítomnosti otce vládnul oběma zemím. Obklopil se novými rádci a vytvářel si svůj vlastní politický program. Vedl také diplomatická jednání a vykupoval zpět královský majetek, který král Jan rozprodal. Část peněz si půjčoval i od pražských měšťanů. Až do Janovy smrti vládli oba společně, což vyvolávalo napětí mezi nimi i v řadách šlechty, se kterou navíc neměl Jan příliš dobré vztahy. Karel po otcově smrti v roce 1346 převzal království v bíděném stavu. Nejdříve se snažil uspořádat právní poměry, upevnil postavení Českého království mezi ostatními zeměmi, budoval fungující soudní systém a také nové instituce, které by pozvedly hospodářskou i kulturní úroveň země. Navazoval tak na snahy Václava II., který ve své době narážel na odpor šlechty. Díky svým zkušenostem kladl důraz nejen na psané právo a právní normy, ale také na symboliku, slavnostní ceremoniály, reprezentaci a ideologickou propagandu, protože věděl, že to vše je důležité pro reprezentaci královské moci udělené Bohem. V té souvislosti chtěl pomocí založení různých institucí a stavebními počiny posílit význam Prahy jako hlavního města království. Navazoval na politické snahy svého otce, když dosáhl toho, že v roce 1344 papež Klement VI., Karlův duchovní rádce, udělil Praze povolení k založení arcibiskupství, čímž město získalo další privilegium. Praha se vymanila z vlivu arcibiskupství mohučského a získala církevní samostatnost. Karlovým cílem pak bylo pomocí církevní moci posvětit moc světskou, proto mimo jiné ponechal katedrální význam bazilice sv. Víta, sv. Václava a sv. Vojtěcha v areálu Pražského hradu a výstavbou jejího nového chóru¹²⁷ zdůraznil její dominantní polohu nad městem a mimo jeho hradby. Pražský hrad a katedrálu se mu podařilo propojit s městem

¹²⁶ Tamtéž, str. 19.

¹²⁷ Stavba byla započata 21. listopadu 1344 a položení základního kamene doprovázely rozsáhlé slavnosti. Prvním stavitelem chóru byl Matyáš z Arrasu a po jeho smrti Petr Parlář.

v roce 1357 Kamenným mostem, o jehož postavení se uvažovalo už za Jana Lucemburského poté, co v roce 1342 povodeň strhla starý Juditin most.

Zájem Lucemburků o český trůn byl spojen s úsilím udržet si politickou moc ve střední Evropě. Karlův dědeček Jindřich VII. byl zvolen římským králem v roce 1308 a snil o obnově římského císařství. Korunován na císaře byl v roce 1312, rok poté zemřel. V roce 1314 se uskutečnil sňatek jeho syna Jana s přemyslovskou princeznou Eliškou. Lucemburkové tak získali Čechy a Moravu a nárok na polskou korunu. Jindřichův bratr Balduin byl arcibiskupem v Trevíru a podařilo se mu dosáhnout toho, aby syn Jana a Elišky, Karel, byl v roce 1346 zvolen římským králem. Téhož roku byl korunován v Bonnu na římského a v následujícím roce pak v Praze na českého krále.¹²⁸ Říšská politika nebyla v té době stabilní a sjednocená, také kvůli tomu, že chybělo hlavní město, ve kterém by se vláda soustředila. Každý panovník sídlil jinde a většina z nich vládla na cestách. Tímto hlavním městem se měla za vlády Karla IV. stát Praha, aby fungovala jako správní, kulturní i hospodářské centrum střední Evropy. Podle Seibta¹²⁹ ale Karel neměl v plánu vybudovat hlavní město říše, chtěl pouze vytvořit důstojné císařské rezidenční město. Mohl se věnovat jenom obnově Hradčan, Praha byla ve své době už plně rozvinutým městem. Ale právě to, co tento rámeček překračuje, ukazuje Karlovo jedinečné pojetí.

Bylo jistě velmi pečlivě zvažováno, zda se Praha vůbec hodí na to, aby se stala centrem říše. Všechny Karlovy kroky, jako bylo založení university a arcibiskupství, k tomu vedly. Důležité byly také prostorové dispozice, kvůli případnému navyšování kapacity, úrodnost půdy v okolí důležitá pro zásobování města a také poloha na dálkových cestách, která umožňovala rozvoj dálkového obchodu potřebného ke zvýšení ekonomického potenciálu města. Karlovy plány šly až tak daleko, že chtěl z Nového Města vybudovat centrum světového obchodu¹³⁰, o čemž vypovídá i rozloha dnešního Karlova náměstí. Zatímco většina evropských panovníků směřovala svoje obchodní cesty na východ, Karel se soustředil na vybudování severní obchodní cesty. Viděl zde zřejmě dobrou obchodní příležitost, měl totiž dobré vztahy se severskou hanzou, významným kupeckým společenstvím. Ve 14. století měla hanza velkou moc, patřilo do ní až 90 měst. Obchod měl probíhat na trase Praha – Norimberk – Frankfurt – Kolín nad Rýnem a také mělo být vybudováno spojení s Hamburkem a Lübeckem. Využilo se říčních cest, splavňovalo se Labe

¹²⁸ STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, str. 10.

¹²⁹ SEIBT, F.: *Karel IV., císař v Evropě*, Praha 1999.

¹³⁰ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 187

a Vltava, i když plavba proti proudu byla často obtížná a hlavní obchodní cesty vedly proto po souši.

Jak uvádí také Karel Stejskal¹³¹, již v této době byl Karel rozhodnut učinit svým sídelním městem Prahu. Stejskal svůj předpoklad opírá o úvahu, že Praha byla nejen hlavním městem Českého království, ale také těžištěm strategického trojúhelníku, který tvořily tři jeho vedlejší državy: Lucembursko, Mazovsko při litevské hranici a Belluno-Feltre v předpolí Benátek, a že Karel chtěl jistě využít i okolnost, že Prahou procházela stará obchodní magistrála z Benátek do Gdaňska, Rigy a Novgorodu, kterou kolmo protínala vltavsko-labská vodní cesta spojující Prahu s Hamburkem a dalšími hanzovními městy. V roce 1355 se Karel IV. stal císařem, o to s větším úsilím budoval Prahu jako sídlo říše.

Praha se měla stát hlavním městem říše také proto, že říšská politika byla velmi nákladná a králové ji museli financovat ze svých rodových držav, protože v rámci říše neexistovaly pevné daně a říšský majetek se postupně vytrácel. Karel musel poslední zbytky říšského majetku zastavit a pak je pracně získávat zpět, na což potřeboval velké množství financí. S přesunem říšské moci se do Prahy přesunulo velké množství úředníků, dvořanů, služebníků a dalších významných osob z říše. Pražský hrad, který se teprve vzpamatoval po požáru v roce 1316, se stával jen pozvolna důstojnou panovnickou rezidencí, neposkytoval dostatek místa a přelidněné Staré město také ne. Bylo zapotřebí založit město nové.

Podněty a inspirace pro podobu Nového Města pražského

Karel IV. měl na základě svého studia a zkušeností pro založení Nového Města mnoho podnětů, procestoval část Evropy a mohl se tak poučit z některých chyb i úspěchů zakladatelů měst. Při svém pobytu na francouzském královském dvoře mladý Karel jistě poznal, jaký význam pro potvrzení legitimacy moci a reprezentaci panovníka v kontextu dějin spásy mají investice do výstavby měst, kostelů a klášterů. Zkušenosti stavebníka získával už v roce 1330, kdy ho otec pověřil správou Lucemburska. Rok poté se přesunul s otcem do Itálie, kde byl mimo jiné pasován na rytíře a zúčastnil se první bitvy. Bitva se konala na den sv. Kateřiny a jako poděkování za vítězství později v Praze ve jménu této svěťice nechal vysvětit kostel. V Itálii procestoval mnoho měst a měl tak možnost porovnat je s výstavbou měst francouzských. Nedaleko města Lucca nechal vystavět hrad, který pojmenoval podle sebe - Monte Carlo.

¹³¹ STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 137.

Jeho jméno nesou i další hrady, které založil. V roce 1332 nechal v severní Itálii v Tarenzu vystavět augustiniánský klášter, patrně proto, že zde měl vidění.¹³² Po svém návratu do Prahy v roce 1333 dal Karel stavět nový palác na Pražském hradě po vzoru sídla francouzských králů. Hradní kostel Všech svatých budoval podle vzoru pařížské Saint Chapelle Ludvíka IX. – Svatého. V roce 1337 podnikl Karel cestu přes Uhry, Chorvatsko a Dalmácii do přímořského města Senj. Pravděpodobně zde byl inspirován k založení kláštera se slovanskou liturgií na Novém Městě, protože v tomto městě objevil církevněslovanskou liturgii v jazyce podobném českému.¹³³ Karel založil nebo přestavěl a nově vybavil celou řadu hradů: Karlsburg – Tepenec na Moravě, Sulzbach v Horní Falci, Karlshaus u Hluboké nad Vltavou, Karslkron – Radyně u Plzně, Lauf u Norimberka, Karlfried u Žitavy, Beheimstein u Pegnitzu aj., nejvýznamnější z nich je Karlštejn. 30 km jihozápadně od Prahy, který byl občasným sídlem císaře a od roku 1357 stálým sídlem kapituly. Karel inicioval také urbanistické proměny města Vratislavi, města Tangermünde na dolním Labi a středu města Norimberka. V mládí Karel opakovaně s přestávkami pobýval v papežském Avignonu. V této době zde sídlil papež a město tak bylo nejvýznamnějším místem křesťanského světa.¹³⁴ Město procházelo rozsáhlými přestavbami, každý z papežů se na nich podepsal, vše vznikalo velmi hekticky a často bez rozsáhlejšího plánování. Bouraly se budovy jen pár let staré a místo nich se stavěly jiné. Zejména papežský palác se rozšiřoval podle individuálních potřeb papežů. Karel IV. Avignon znal velmi dobře a viděl zdejší stavební práce se všemi klady i zápory. Procestoval i mnoho jiných evropských měst, důležitými městy z hlediska středověkého urbanismu byla pro Karla zejména Lucca, kde působil, a také samozřejmě Paříž. V Paříži zřejmě také pochopil, že umění je oporou královské moci.¹³⁵

¹³² Zjevil se mu anděl, který ho varoval, aby pomohl svému otci, jinak skončí jako smilník.

¹³³ STEJSKAL, K.: *Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 1978, str. 28.

¹³⁴ Jeruzalém byl v této době již obsazen, proto se význam přesunul na sídlo papežů.

¹³⁵ STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, str. 26-27.

kterým panovník vykonává své pravomoci. Říše nemohla mít jasně vymezené hranice, proto měla především symbolický význam a představovaly ji říšské klenoty, které byly jako Říše nazývány (*que imperium dicuntur*). „Praha, jakožto centrum nově koncipované říše získala zcela nový právní statut. Význam, který Karel Praze a Čechám přisoudil, nepramenil ani tak z jeho vztahu k zemi a národu jeho matky, ale ze snahy zajistit pro lucembursko-českou dynastii korunu Svaté říše římské. Praha se pro tento záměr hodila tím, že byla dostatečně vně tehdejších mocenských sfér a současně dostatečně blízko německých a italských metropolí, které byly tehdy klíčové pro každou středoevropskou říši. To byl důvod, proč se Karel v Praze usadil a proč věnoval jejímu zvelebení tak mimořádnou péči. Karlova pražská stavební aktivita úzce souvisela s politickou strukturou Svaté říše římské. Její císařové byli totiž voleni a Karel tuto zásadu nemohl v žádném případě změnit. Jestliže však nebylo možné dědičnost císařského titulu zajistit právním předpisem, bylo nutné najít jiný způsob a Karel zjevně vsadil na zvykové právo. Začal ihned a systematicky pracovat na tom, aby Prahu učinil přirozeným a nenahraditelným centrem říše, což měla propagovat především velkorysá výzdoba Karlových stavebních projektů. Rozhodl se, že Prahu institucionálně, ekonomicky i stavebně vybaví k jejímu budoucímu poslání tak dokonale, že pozdější generace budou prostě postaveny před hotovou věc, že nebudou ani uvažovat o jiné volbě, podobně jako nikdo neuvažoval o tom, že by ideovým centrem říše mohlo být jiné město než Řím.“¹³⁷ Karel IV. svou koncepci moci a „jas říše a království“ (*Splendor Imperii et Regni*) stavěl na spojení duchovní a světské moci (*sacerdotium et imperium*). V dobové kronice je uvedeno, že si přál v Praze zastoupení všech církevních řádů, protože věřil, že každodenní přímlyvy co nejširšího duchovního společenství přispívají k duchovní spáse jeho poddaných.¹³⁸ Osnovu Nového Města pražského Karel IV. založil na významovém rozmístění sakrálních staveb. Klášter Na Slovanech a klášter Na Karlově tvoří východozápadní osu Nového Města. Kostel sv. Kateřiny a Panny Marie Na trávníčku osu severojižní, tedy osy *decumanus* a *cardo*, které se protínají v místě, kde byl postaven kostel sv. Apolináře.

Z výše zmíněných vznikly dva kláštery ještě před založením města - karmelitánský s kostelem Panny Marie Sněžné a klášter slovanského ritu v Emauzích (Na Slovanech). Karel si od papeže vyžádal souhlas, aby na jednom místě v Českém království mohly být slouženy slovanské bohoslužby. Klášter se slovanskou liturgií sloužil jako trvalá připomínka přijetí

¹³⁷ BAŽANT, J., *Umění českého středověku a antika*, Praha 2000, str. 135.

¹³⁸ EMAUZY, Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy, ed. Klára Benešová a Kateřina Kubínová, Praha 2007, str. 35.

křesťanství a sjednocení země pod vládou Přemyslovců. „Jako jediná z fundací Nového Města byl Emauzský klášter zahrnut do hlavních veřejných ceremonií, které se odehrávaly na jeho prahu.¹³⁹ Byl zasvěcen ke cti „Boha a jeho matky, nejsvětější Panny Marie, a ke slávě a cti svatých Jeronýma, Cyrila, Metoděje, Vojtěcha a Prokopa, patronů Českého království...“¹⁴⁰ Svým zasvěcením měl zřejmě klášter přispět také k prohloubení politických vztahů se slovanskými zeměmi na východě a jihovýchodě. Panovník byl přítomen při samotném aktu svěcení kostela na velikonoční pondělí roku 1372, což dokládá, že tomuto klášteru přikládal velký význam.¹⁴¹ Ani jeho umístění není náhodné, jeho poloha blízko Karlova náměstí při hlavní cestě na Vyšehrad mu dodává na významnosti. Vedla kolem něj i trasa, po které byly údajně vezeny říšské insignie, stvrzení Karlovy císařské hodnosti, 21. Května 1350. Tyto relikvie byly dále uctívány a ukazovány při zvláštních příležitostech. Jejich cesta pokračovala na Vyšehrad a za vlády Václava IV. Pro ně byla na Karlově náměstí vystavěna kaple Božího Těla, jejíž stavbu Karel IV. započal. Kaple Božího těla měla odkazovat na podobnou v Jeruzalémě a zvyšovat tak význam místa i relikvií. Karel Stejskal se domnívá,¹⁴² že plán, v němž byly vymezeny zcela neobvyklé rozměry Dobytčího trhu, počítal již s tím, že zde budou každoročně vystavovány říšské korunovační klenoty, které ve svém souhrnu znamenají říši jako takovou. Touto translací se na Prahu (respektive k tomu účelu zbudovaný Karlštejn) přenesl význam Říma a Konstantinopolu, kam přenesl císařství Konstantin Veliký. Karel také současně soustředil a zvyšoval počet i význam relikvií na utrpení Krista a přenášel tak na Prahu význam historického i nebeského Jeruzaléma, vyjadřoval tak nejen kontinuitu císařství, ale i propojení pozemského i nebeského království v kontextu dějin spásy a tím i smysl a legitimitu své moci. Karlovy nároky – vazby na tato významná města a osoby souběžně potvrzoval i Karlův rodokmen, do kterého byly zahrnuti římscí císaři slovanského původu, Dioklecián a Maxmilián.

Dalším klášterem založeným Karlem IV. je klášter augustiniánek s kostelem sv. Kateřiny. Na den sv. Kateřiny svedl v roce 1332 Karel svou první vítěznou bitvu, proto se tato světička těšila jeho velké úctě. Nedaleko tohoto kláštera se nachází kolegiátní kostel zasvěcený sv. Apolináři, prvnímu biskupovi v Ravenně, která se v roce 402 stala hlavním městem

¹³⁹ OPAČIČ, Z.: *Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. Století*, str. 34.

¹⁴⁰ KUTHAN, J.: *Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, in: *Duchovní, umělecký a státnický odkaz Karla IV.*, ed. Lubomír Houdek, L. (ed.), Praha 2008, str. 20.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 21.

¹⁴² STEJSKAL, K., *Umění na dvoře Karla IV.*, str. 141.

západořímské říše.¹⁴³ Je tu tedy zřetelný záměr vytvořit propojení také mezi Prahou a Ravennou. Stejně tak tomu může být v případě bývalého kláštera sv. Ambrože¹⁴⁴, do kterého se v roce 1355 nastěhovali benediktýni a dokonce obdrželi povolení k udržování vlastní milánské liturgie. Miláno se stalo ve 4. století císařskou rezidencí a Karel IV. zde byl korunován železnou korunou králem Lombardie. Dalším významným novoměstským kostelem je kostel zasvěcený sv. Jindřichu a jeho manželce svaté Kunhutě. Jindřich II. byl v 11. století císařem římské říše. Třetí z velkých církevních fundací byla augustiniánská kanonie založená v roce 1350 na místě, které se dnes nazývá Na Karlově. Klášterní kostel je zasvěcen Panně Marii a Karlovi Velikému. Tento kostel měl zřejmě Prahu spojovat s Čáchami, kde Karel Veliký nechal vystavět chrám, který se stal korunovačním kostelem králů Svaté říše římské. Oba kostely mají totiž podobný ortogonální půdorys. Posledním nově založeným klášterem je klášter servitů s kostelem Panny Marie Na trávníčku, který byl založen v roce 1359, který dokládá obzvláštní Karlovu úctu k mariánskému kultu. Na celém Novém Městě vzniklo mnoho dalších církevních staveb a řada z nich se dochovala až do dnešní doby.

Ve vrcholném středověku se začíná klást ve vizuální kultuře stále větší důraz na názornost. Jeden z nejdůležitějších církevních obřadů, eucharistie,¹⁴⁵ se předváděl široké veřejnosti v intravillánu měst a nebyl již uzavřen v sakrálních interiérech. Například od roku 1317 se udržovala tradice svátku Božího těla a tento svátek se slavil procesím, které procházelo městem s nejsvětější svátostí v čele. K této příležitosti se začaly vyrábět monstrance, kam se svátost ukládala, s věncem paprsků jako symbolem boží lásky, ale zároveň také jako výraz symbolického znázornění eucharistického mystéria.¹⁴⁶

V době Karla IV. vzrůstá také obliba relikvií, uznávaných od 8. století, které byly dalším způsobem, jak legitimizovat boží původ panovnické moci. Karel IV. byl velkým sběratelem relikvií a přívržencem procesí a svátků, už ve své době proslul svou „vášní“ ke svatým ostatkům. Životopisec Urbana V. o něm napsal: „Císař totiž sbíral velmi horlivě a dychtivě ostatky, získané choval pak ve velké úctě a rozmístil je s poctami do kostelů a

¹⁴³ Tamtéž, str. 23.

¹⁴⁴ Sv. Ambrož působil jako milánský biskup.

¹⁴⁵ Jedna ze svátostí církve, také svaté přijímání. Jedná se o obřad, kdy pokřtění věřící katolické a pravoslavné církve přijímají proměněné tělo a krev páně v podobě hostie a vína,

¹⁴⁶ SEIBT, F.: *Karel IV., císař v Evropě*, Praha 1999.

klášterů města pražského.¹⁴⁷ Pomocí svatých relikvií chtěl svému lidu zaručit naději na spásu i pozdvihnout jeho hmotný prospěch a prestiž Prahy. Přítomnost relikvií přiváděla do města velké množství poutníků. Na Novém Městě založil Karel mnoho kostelů a klášterů, kam umístil relikvie a milostné obrazy,¹⁴⁸ které shromáždil na svých cestách. Relikvie i obrazy se ukazovaly na veřejném prostranství v určité svátky liturgického roku, nebo alespoň v milostivém létě.¹⁴⁹ Zoe Opačič k tomuto píše: „Výstavba Prahy jako střediska mezinárodního poutnictví a různorodost novoměstských církevních fundací zvýšily její pověst coby univerzálního města. Snaha shromáždít nesčetné ostatky, zavést nové svátky a zasadit náboženská představení do významově uspořádaného městského půdorysu byla součástí důmyslné představy, která sahala za symbolickou prestiž jeho císařského úřadu. Karlova Praha nebyla jen druhým Římem – politickým a duchovním dědicem ideologického centra císařství, ale také ztělesněním Augustinovy představy ideálního města, nového Jeruzaléma.“¹⁵⁰

Karel IV. tedy založil Nové Město, inspirován (zřejmě mimo jiné) augustinským ideálem. Ve středověku vycházela představa o tom, jak má vypadat město mimo jiné právě z kosmogonie sv. Augustina. Augustin byl zpočátku sveden zdánlivou podobností kosmogonie v Platónově dialogu *Timaios* a v biblické knize *Genesis*, ale Platón podle Augustina nepochopil stvoření „z ničeho“. Augustin¹⁵¹ tedy nabídl model spojující vnučení geometrického uspořádání chaosu, známé z *Timaiia*, s Božím příkazem následujícím po stvoření amorfních nebes a země v *Genesi*. Tou formulí, která stvoření „z ničeho“ přivedla ke stvoření světa podle zákonů čísel, v racionálních poměrech tónů, v růstu rostlinstva a v uspořádání viditelného světa, aby byl uchopitelný smysly v prostoru, a v čase jsou slova: *Budiž světlo...*¹⁵² Díky středověkým novoplatonikům se matematika stala srdcem veškerého rozumového výkladu světa a ovládnutí matematického *quadrivia* tak mohlo vést k poznání

¹⁴⁷ KUBÍNOVÁ, K.: *Imitatio Romae, Karel IV. a Řím*, Praha 2006, str. 224.

¹⁴⁸ Jde o obrazy míst milosti, jako jsou kláštery.

¹⁴⁹ Podle Mojžíše se má po sedmi sobotních letech (letech odpočínutí), což odpovídá době 49 let, slavit 50. rok jako milostivé léto (Jobel). K němu patřilo odpuštění dluhů, propuštění otroků, vrácení zcizeného statku a půdy. Jméno se odvozuje od hebrejského slova jóbél pro beraní roh a radostné troubení, kterým se ohlašoval počátek tohoto roku.

¹⁵⁰ OPAČIČ, Z.: *Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. Století*, in: EMAUZY, Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy, ed. Klára Benešová a Kateřina Kubínová, Praha 2007, str. 32.

¹⁵¹ AGUSTIN. *De Civitate Dei*, VIII, 11; X, 31; XXI, s. 8.

¹⁵² Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi [...] I řekl Bůh: Buď světlo [...] Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem. [...] Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré.“ (Gn 1,1-4, 27, 31).

Stvořitele, neboť „stvoření čísel je stvořením věcí“.¹⁵³ Jazykem knihy Stvoření jsou čísla, jejichž platónské harmonické poměry nalzáme v nebeském makrokosmu i v lidském mikrokosmu. Proto bylo zakládání lidských sídel i ve středověku vedeno snahou po odhalení a zviditelnění Božího řádu v daném místě.

Geometricky zakotvená představa města byla podle Augustina¹⁵⁴ spojena s představou města Božího,¹⁵⁵ které viděl ve tvaru rovnoběžníku vepsaného do kruhu a umístěné na vrcholku hory. Uprostřed podle Augustina seděl Kristus a byl úhelným kamenem města i světa. Svět byl podle něj pláštěm pozemského města. Představa města a kosmu se vytvářela ve středověké křesťanské imaginaci najednou.¹⁵⁶ Město také bylo metaforou Stvořitelovy ruky, ruky svého zakladatele. Stvořitel v této představě vystupoval jako *artist*¹⁵⁷ a *artificer*.¹⁵⁸ Od 13. století pak výslovně i jako geometr¹⁵⁹ nebo architekt.¹⁶⁰ Bůh byl stvořitel (*fabricator*, *artifex universi*), tvůrce všech věcí z ničeho (*ex nihilo*), formuloval zákony (*leges*), kterými se tyto věci řídí. Bůh díky své neomezené moci stvořil všechny věci z ničeho, zatímco člověk může tvořit pouze z toho, co už existuje, tedy z toho, co bylo Bohem stvořeno kvůli němu. Středověký kosmos byl stvořen jako harmonický a uspořádaný systém. Metafora města jako těla a světa jako těla je vyjádřením komplexnosti středověkého pojetí světa. Soulad mikrokosmu s makrokosmem byl ústřední téma renesance 12. století,¹⁶¹ na kterém byla založena i morální topografie města (světa). Tělo je také symbolickou figurou paměti, kterou člověk nikdy nezapomene a stále ji má k dispozici. Skrze tělo člověk poznává, poměřuje, vzpomíná a neustále si může ověřovat svůj vztah ke světu a uvědomovat si své místo v něm.

¹⁵³ LE GOFF, J. - SCHMITT J.-C. (eds.): *Encyklopedie středověku*, s. 858-9.

¹⁵⁴ Le Goff upozorňuje na skutečnost, že církevní Otcové – mnozí biskupové (a jejich díla) byli úzce spjati s atmosférou města. K upevnění městské ideologie a k tvorbě obrazů města nejvíce přispěl sv. Augustin. Jeho Město Boží poskytlo základ a definitivní urbanistickou představu prakticky veškeré křesťanské politiky středověku. LE GOFF, J.: *Středověká imaginace*, s. 202.

¹⁵⁵ Augustin odlišoval město Boží od ostatních měst d'ábových, měst pozemských. Pro Augustina byla i biblická města Enoch, Jeruzalém, stejně jako Babylon městy dějin pozemského světa. Řád Božího města se však měl zrcadlit v každém pozemském městě.

¹⁵⁶ LILLEY, Keith D. *City and Cosmos*. London, 2009, s. 37.

¹⁵⁷ Pojem *artista* znamená ve středověku osobu studující nebo praktikující svobodná umění.

¹⁵⁸ Výrazem *artifices* byly ve středověku souhrnně označováni řemeslníci a s nimi i umělci. Viz CASTELNUOVO, E.: Umělec. In: LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha 1999, 186. Více k významu a obsahu pojmu *ars* ve středověku (*Ars* jako teorie) viz UMBERTO, E.: *Umění a krása ve středověké estetice*. 1998, s. 142-147.

¹⁵⁹ Geometrie patřila mezi svobodná umění.

¹⁶⁰ Ve 13. století se architekti začínají odlišovat od kameníků a zedníků, protože už se fyzicky nepodílejí na realizaci stavby, ale dokážou stavby projektovat a koordinují různé činnosti při jejich realizaci. Uplatňují ve své praxi poznatky svobodných umění, někteří z nich absolvovali univerzitní studium.

¹⁶¹ KLUCKERT, E.: Románské malířství. In: TOMAN, R. (ed.): *Románské umění*. Slovart 2006, s. 449

Paměť je tedy také vyjádřením řádu, podle kterého bylo stvořeno lidského tělo, svět a tedy i město.

Sv. Augustin ve spisu *O Boží obci* vykládá teorii o Božím a Pozemském státě. Boží stát je dokonalý a věčný stát pravověrných věřících, jehož pozemskými představiteli jsou zákony, vláda a církev, zatímco Pozemský stát je založen na lidské přirozenosti, vládne mu tedy zlo, neposlušnost a hřích. Tyto dva státy nejsou na zemi jasně odděleny, ke konečnému rozdělení dojde až při Posledním soudu. Dějiny jsou podle Augustina tedy lineární, vše směřuje ke Druhému příchodu Krista. Pobyt člověka na zemi by měl být přípravou k životu na onom světě. Město podle augustinského ideálu dvou států by mělo člověku zajišťovat život v míru a víře a usnadnit mu cestu k Poslednímu soudu.¹⁶² Poté budou moci všichni vyvolení žít podle křesťanských ideálů v ideálním městě, Novém Jeruzalémě. Odkaz sv. Augustina můžeme najít v celém Karlově životopisu a dalších dílech, zejména v jeho úvahách nad povinnostmi člověka na zemi, tj. sloužit Bohu. U sv. Augustina najdeme odpovědi na základní otázky společnosti a její organizace, na otázky původu a oprávnění moci a její autority. Augustin uvádí, že jedinec může vládnout ostatním, pouze pokud nevládne z vlastní potřeby, sám za sebe, ale jako služebník boží, jako zprostředkovatel božích příkazů a vůdce lidu sobě svěřeného na cestě Prozřetelnosti určené k blahu věčnému.¹⁶³

Karel měl zároveň s ekonomickými a politickými zřeteli tedy zájem i o posílení duchovního významu Prahy. Kolem arcibiskupství se soustředili vzdělání kněží a učitelé církevních škol (partikulární, kolegiální, farní školy), tak se vytvořily personální předpoklady k rozkvětu vysokého učení. V letech 1347 až 1348 Karel založil v Praze univerzitu.¹⁶⁴ Karel neměl jen mocenské předpoklady k posílení významu Prahy, ale také v tomto procesu uplatnil svou zkušenost z cest, z kontaktů s jinými mocnými stavebníky a poznatky ze studia dobové literatury různého zaměření. Karel IV. byl už v dětství poslán z Čech na výchovu do Francie, ke svému strýci králi Karlovi IV. Na královském dvoře v Paříži měl mnoho příležitostí proniknout do tamější vyspělé kultury, zejména rytířské, i když v této době už značně

¹⁶² SV. AUGUSTIN, *O Boží obci*, Praha, 2007, překlad Julie Nováková.

¹⁶³ Tamtéž, str. 51

¹⁶⁴ Založení university bylo potvrzeno zakládající bulou papeže Klementa VI., potvrzenou v Avignonu 26. ledna 1347, nadační listinou Karla IV. ze dne 7. dubna 1348 a tzv. Eisenašským diplomem ze 14. ledna 1349. Vzorem pro její uspořádání byly univerzity v Paříži, Bologně a Neapoli, studium začínalo na fakultě svobodných umění („artisticke“) a mohlo pokračovat na fakultě teologické, právnické nebo lékařské. Pro rozhodování o celouniverzitních záležitostech byli studenti i učitelé rozděleni do čtyř „národů“ podle původu, protože univerzita byla určena pro celou oblast Karlovy říše.

upadající.¹⁶⁵ Z Karlova životopisu je známo, že od mládí měl zálibu spíše ve studiu a scholastice, s nadšením prý naslouchal kázáním. Podle kroniky Beneše Krabice z Weitmile se lze také domnívat, že Karel studoval na pařížském vysokém učení a podle jeho vzoru později založil pražskou univerzitu.¹⁶⁶ Ve Francii se Karel také setkal s opatem benediktýnského kláštera ve Fécamp Pierrem de Rosiers, pozdějším papežem Klementem VI. Karel, v této době třináctiletý, ale již velmi duševně vyspělý a vnímavý, byl nadšený jeho kázáním, jak píše ve svém životopise. Navázali spolu užší kontakty a Rosiers se stal Karlovým duchovním rádcem a zřejmě i učitelem. Nejvíce inspirace pro svá kázání hledal u dvou významných učenců: u svatého Augustina a Tomáše Akvinského, jejich jména se nejvíce objevovala v osmdesáti dochovaných Rosierových kázáních, několika z nich jim dokonce věnoval celé. Jeho výklady mladého Karla jistě ovlivnily, což se ukazuje i ve slavnostním proslovu Klimenta VI. ke shromáždění kardinálů u příležitosti potvrzení volby Karla za římského krále, kdy papež nezapomněl zmínit, proč je Karel dobrým křesťanským panovníkem a vrátil se k jeho výchově v duchu názorů sv. Augustina. Tento světec byl pro Karlův život významný i nadále. Z. Kalista upozorňuje na jednu významnou epizodu z Karlova života:¹⁶⁷ Po svém příchodu do Itálie se Karel usadil v klášteře San Pietro in Ciel d'Oro, kde bylo pochováno tělo sv. Augustina. Jen náhodou se zde vyhnul pokusu o vraždu. Ve svém životopise píše: „O velikonoční neděli, tj. třetí den po mém příjezdu, byla otrávena má družina a já, ochráněn Boží milostí, unikl jsem otrávení, protože veliká mše byla sloužena dlouho a já při ní přijímal; proto jsem nechtěl jísti před mší. Když pak jsem přišel k obědu, bylo mi řečeno, že má čeleď náhle upadla do nemoci a zvláště ti, kdož před obědem něco pojedli. Já pak, sedě za stolem, nechtěl jsem jísti a všichni jsme byli zastrašeni. A jak jsem se rozhlížel, viděl jsem člověka krásného a hbitého, jehož jsem neznal, který chodil kolem stolu a tvářil se němým. Pojav proti němu podezření, dal jsem ho zajmout. Ten po mnohém mučení třetího dne promluvil a přiznal se, že on v kuchyni namíchal do jídel jed z rozkazu a návodu Azza Viscontiho z Milána...“ Karel byl, jak se zdá, událostí velmi otřesen. Jeho vyvážnutí se mu muselo zdát jako zázrak, který provedl sám sv. Augustin. Ke kultu sv. Augustina se pak často vrací. Zřizuje několik augustiniánských klášterů, mimo jiné také v Praze. Karel později tento klášter podporoval a dokonce od něho získal ostatky sv. Víta pro pražskou katedrálu.

¹⁶⁵ KALISTA, Z.: *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Vyšehrad 2007, str. 32.

¹⁶⁶ Karlova universita byla první universitou v zaalpských oblastech římskoněmecké říše. Byla určena především studentům ze střední a severní Evropy. KAREL IV., *Státnické dílo*, Praha 2003, str. 24.

¹⁶⁷ Kalista, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, str. 43.

V průběhu čtyřicátých let 14. století tak v důsledku Karlových počínů vzrůstal v Praze počet obyvatel, zejména kupců, kněží i studentů a zároveň i významných hostů Karlova dvora. V zakládací listině Nového města Karel konstatuje, že domy a budovy tohoto města „nemohou nikterak pohodlně pojmout jeho obyvatele“, tím méně pak „národy z různých krajů a částí světa... a sběh lidu, jež nikdo nemůže spočíst ...“¹⁶⁸

Vyměření Nového Města a otázka jeho hlavního stavitele

Velké stavby, jako je výstavba města, městských hradeb nebo katedrál, ve středověku obvykle prováděly stavební hutě. Původně to byly hutě klášterní, ve kterých byli soustředěni specialisté potřební k vyměření a výstavbě kláštera, mohl je pak užívat i fundátor (obvykle panovník) kláštera při zakládání a realizaci svých stavebních podniků. Z klášterních hutí se pak odštěpily hutě královské a postupně i hutě městské. Hutě sdružovaly všechny stavební řemeslníky, kteří tak nemuseli být členy žádného cechu, ani usazení jako poddaní v jednom místě, ale byli osobně svobodní, pod ochranou zakladatele huti, tedy církevní nebo zeměpanskou. Být členem stavební huti představovalo jistotu, vlastní práva a povinnosti a příznivé pracovní podmínky. V čele stál *Rector fabricae*¹⁶⁹, který byl zástupcem církve a donátora a dohlížel jak na ikonografickou podobu, tak na najímání řemeslníků a pokladnu. Na stavbu samotnou dohlížel *magister operis* nebo *lapidum* a dohled na tovaryše obstarávali *políři*. Stavební mistr byl povinen vše projektovat, prakticky se na stavbě podílet, sestrojovat stavební stroje a na stavbu dohlížet. Za to měl zvláštní výhody a byl osvobozen např. od městských dávek.¹⁷⁰

Karel IV. sebou z Avignonu přivedl stavitele Matyáše z Arrasu, který se stal zakladatelem královské svatovítské hutí. V. Lorenc a po něm i někteří další badatelé se domnívají, že Matyáše Karel IV. pověřil praktickým vyměření Nového Města, jehož koncept si patrně panovník sám vymyslel. Lorenc i ostatní svůj předpoklad dokládají analogickými příklady, kdy zkušený stavitel katedrál zároveň navrhoval i realizoval plán města.¹⁷¹ Samotná pečlivě vypracovaná a promyšlená koncepce Nového Města svědčí o tom, že jde o dílo svěřené zkušenému mistrovi, který měl vrchní dozor alespoň nad vytyčením hlavních tras a prvních staveb. Kromě Matyáše se však projektování Nového Města mohli

¹⁶⁸ STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 138.

¹⁶⁹ Fabrica=stavba

¹⁷⁰ ULLMANN, E.: *Svět gotické katedrály*, Praha 1987.

zúčastnit i italsí stavitelé, protože tvar a systém hradeb se podobá spíše hradbám města Florencie než Avignonu, ze kterého Matyáš přišel. Je tedy možné, že z Itálie byli povoláni další stavitelé, aby na výstavbu Nového Města dohlíželi.¹⁷² Nicméně pro Matyášovo autorství svědčí i klášter v Emauzích, který se nápadně podobá stavbám na jihu Francie, odkud Matyáš pocházel. Otázka hlavního architekta Nového Města, i přes všechny dnešní výzkumy, zůstává nadále otevřená, ale o Matyášovi z Arrasu můžeme jistě uvažovat jako o jedné z osobností, která se na výstavbě podílela.

Pokud se podíváme blíže na půdorys Nového Města, tak *cardo maximus* najdeme na jihozápadní frontě Václavského náměstí a k rohu ulice Mezibranské. Osu můžeme protáhnout až k Melantrichově ulici, která je souběžná s ulicí Železnou. Osa by vedla prakticky přímo skrze Havelskou bránu, která se původně nacházela kousek na jihozápad od dnešní ulice Na Můstku. Celá jihozápadní strana Václavského náměstí tak byla zřejmě původně o kus posunuta. Havelská brána pravděpodobně zanikla zrušením staroměstského opevnění za Karla IV. Vstupem do města se stala dnešní ulice Na Můstku, která byla v té době nově proražena. Propojení s Havelským městem, tak tvoří *centuriarum ordo*¹⁷³ celého založení v této části. Lorenc ve své práci uvádí přesné srovnání poměrů vzdáleností na Novém Městě:

Podobně jako v Havelském Městě, i na Novém Městě pražském můžeme v půdorysu zjistit určité, stále v různých násobcích se opakující rozměry. Tak šířka horního Václavského náměstí jsou dva díly, dolního jeden a půl, vzdálenost od nároží Koruny k rohu Jindřišské ulice je osm dílů. Od Koruny po roh Opletalovy ulice a Václavského náměstí je 17 dílů, od Koruny po Rytířskou ulici 4 díly, po nároží u bývalé koňské brány 22 dílů. Propočtením a převedením na metrickou míru užívanou ve 14. století zjistíme, že jeden takový díl by se rovnal průměrně 30, 794 metru, čili odpovídal by délce jednoho zemského provazce, majícího 52 lokte či 104 stopy. Z toho by vyplynula délka stopy 29,61 centimetrů, jednoho lokte 59, 32 centimetrů, jednoho sáhu o 6 stopách 117, 66 centimetrů a jednoho prutu o 8 loktech 473, 8 centimetrů.¹⁷⁴ Pokud si takto určíme středověké míry, můžeme je dále aplikovat na rozměry půdorysu města. Zjistíme, že pravidelností je mnohem více. Postupy vytváření os a rovnoběžek se tak používaly na celém půdorysu, jak nám tyto pravidelnosti dokazují. Například ulice Ječná a Hybernská jsou spolu rovnoběžné a vedou přesně od východu

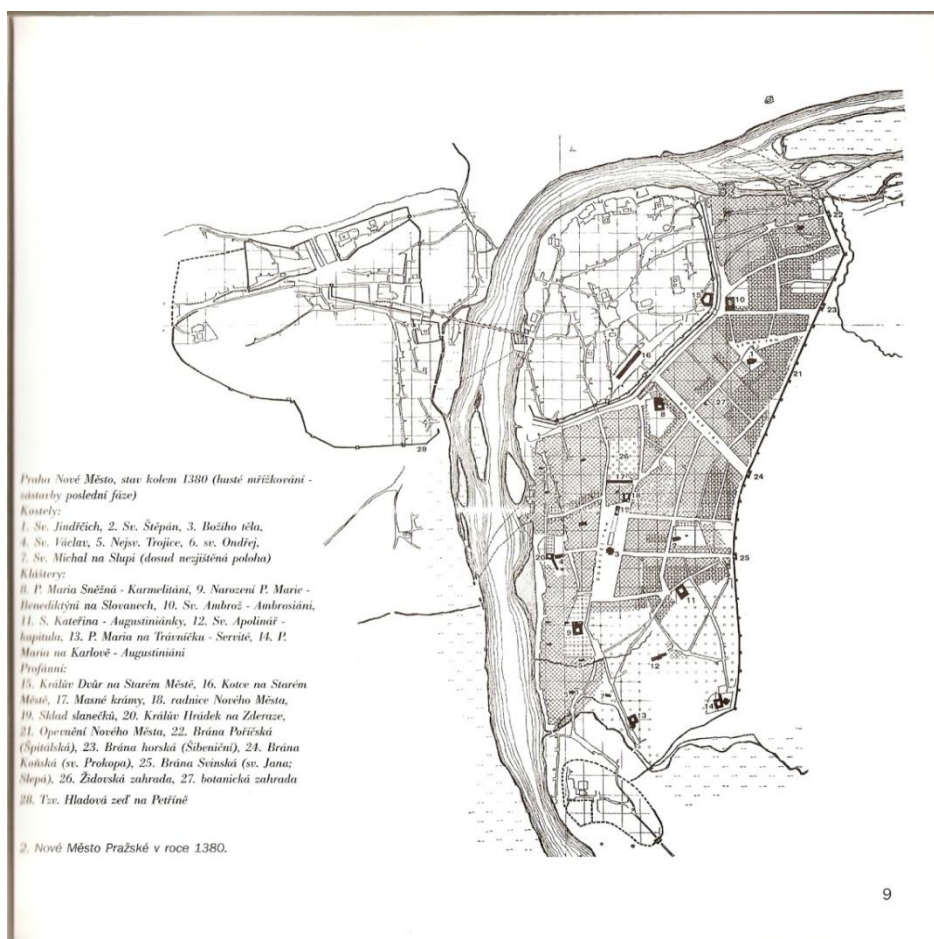
¹⁷² BENEŠOVSKÁ, K.: *Otázka architekta*, in: EMAUZY, str. 82

¹⁷³ Klasická osnova, dle Lorence.

¹⁷⁴ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 63

k západu a s Václavským náměstím svírají úhel 45 stupňů. Umístění Václavského náměstí (tehdejšího Koňského trhu) bylo určeno tak, aby navazovalo na Havelské město, a zároveň je umístěno v ideální poloze kolmo na vrstevnice. Podobné pravidelnosti najdeme na celém Novém Městě. Tyto geometrické vztahy vnášejí řád a jsou vyjádřením harmonie. To vše dokazuje velké umění a zkušenosti stavitelů.

Základní osou je Rytířská ulice a kolmo na ni navazuje ulice Železná. Pokud bychom nad křížením těchto os sestavili trojúhelník s poměrem stran 3:4:5, dosahoval by vrchol před Staroměstskou radnicí ve vzdálenosti 12 dílů od průsečíku. Tento postup byl známý již od dob Pythagora a jedná se o měřičský trojúhelník, který je základem celé koncepce a všech výpočtů.¹⁷⁵ Tyto pravidelnosti se opakují na celém území Havelského města. Někdejší oblast



Obr. 9: Nové Město pražské, stav kolem roku 1380¹⁷⁶

¹⁷⁵ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 61

¹⁷⁶ BEČKOVÁ, *Nové Město*, Praha 1998.

města se rozkládá přibližně v místech dnešních ulic a náměstí Rytířská, Uhelný Trh, Havelská, V Kotcích a Ovocný Trh na území Starého města v Praze. Nové město na něj svým půdorysem těsně navazuje, rozšiřuje ho a tvoří kompoziční jednotu. Je tomu tak zřejmě také z důvodu, že Karel IV. chtěl, aby budoucí města pražská tvořila kompoziční jednotu. Od založení Havelského města uplynulo sto let, proto je možné, že stavební postupy byly ještě zachované, ale je také možné, že projektant jednoduše odvodil osnovu z postaveného díla.

Celé Nové Město pražské se dá rozdělit na tři části, každá se rozkládá kolem jednoho náměstí a má odlišnou strukturu. Základní osnova města se však podřizuje průběhu dálkových komunikací od jednotlivých staroměstských bran. Výstavba také někde navázala na starší uliční síť, jako v případě Havelského města a absorbovala starší zástavbu. Způsob výstavby tak spojuje založení „na zeleném drnu“ se starší zástavbou¹⁷⁷. První se rozkládá kolem Senovážného náměstí, které mělo skoro přesně trojúhelníkový půdorys, který dnes není patrný kvůli budově Cukrovarníků (později ČSOB). Náměstí má tento tvar patrně kvůli tomu, že se zde sbíhaly staré cesty vedoucí od staroměstské brány Odrané směrem na Kutnou Horu. Koncepce v této části je ovlivněna starší zástavbou, zejména za dnešní ulicí Na Poříčí a dále směrem k řece, kde se nacházela stará osada Poříčí a dále na sever byl významný brod do Bubence, zhruba na místě dnešního Hlávkova mostu. Řada badatelů se domnívá, že se jedná možná o jednu z nejstarších částí města, protože kupecká osada je zde doložena velmi dávno, osídlení se datuje již do 10. století. Tomu by odpovídal i význam brodu, kolem kterého se usazovali kupci, domácí i zahraniční. Je doložena přítomnost zejména německých kupců. Nedaleko kostela sv. Petra se nacházel dvorec či hradiště zřejmě slovanského původu. Nacházela se zde i široká trhová ulice zvaná vicus. Stejnou bychom našli například na Vyšehradě, nebo u Karlova náměstí. Poblíž se také rozkládal rozlehlý biskupský dvůr, kterému se zřejmě musela přizpůsobit i výstavba.¹⁷⁸

Druhou částí Nového Města je oblast kolem dnešního Václavského náměstí, původně Koňský trh. Jeho rozměry a vzájemné poměry jsem již popsala výše. Půdorys této oblasti ovlivnilo nejen napojení na Havelské město, ale také umístění karmelitánského kláštera s kostelem Panny Marie Sněžné založeným rok před začátkem stavby Nového Města. Karel IV. tento klášter založil jen den po své korunovaci, zřejmě na její počest, protože na místě

¹⁷⁷ LÍBAL D., LÍBAL., P.: *Architektonické proměny Prahy v jedenácti stoletích*, Praha 2000, str. 81.

¹⁷⁸ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 64.

založení se konala o den dříve oslava jeho korunovace.¹⁷⁹ Patrocinium tohoto kostela bylo vytvořeno pouto s jednou z nejvýznamnějších bazilik v Římě, Sancta Maria Maggiore.¹⁸⁰ Z projektu kostela Panny Marie Sněžné byl realizován pouze chór, ale i ten dodnes patří k nejvyšším kostelům v Praze a až do zastavení novodobou výstavbou byl dominantou města. Klášter ovlivňoval polohu náměstí i velikost okolní parcelace. Parcely podél náměstí sahaly až ke klášterní zdi a směrem na sever se prohlubovaly. Uprostřed náměstí vznikla nová ulice, nynější Jindřišská a Vodičkova, svírající s podélnými stranami náměstí pravý úhel a spojovaly další dvě novoměstská náměstí, dnešní Senovážné a Karlovo.¹⁸¹ Koňský trh zřejmě tvořil osu celé novoměstské zástavby.

Karlovo náměstí, původně Dobytčí trh, latinsky *Forum magnum*, tvoří centrum třetí části Nového Města. Jedná se patrně o původně nejdůležitější náměstí a svými rozměry se řadí k největším náměstím středověkých měst. Má rozměry zhruba 553x146 metrů, zabírá plochu více než 8 hektarů, což jsou rozměry menšího středověkého města. Je obdélníkového tvaru se severojižní osou. Rozměry dávají tušit záměry Karla IV., který zřejmě zamýšlel využívat náměstí pro náboženské slavnosti a mezinárodní trhy. O tom svědčí řada záznamů. I v zakládací listině uvádí, že se na Nové Město mají přesunout některé trhy ze Starého Města. Důležitost náměstí také dokládá umístění Novoměstské radnice na jeho severovýchodním nároží. Komunikace probíhající náměstím propojovala Staré Město s Vyšehradem, který byl zahrnut do opevnění a připojen k Novému Městu. Parcely v této části města měly také velmi velkorysé rozměry, řádící se již spíše k renesančním ideálům města.¹⁸² V renesančních městech se můžou řadit k palácovým. Tyto parcely byly zřejmě původně určeny pro kupecké dvory. I ulice jsou zde neobvykle široké, podobné bychom v té době našli jenom v několika jiných městech, kde obvykle plnily i tržní funkci.¹⁸³

V této oblasti se také nachází nejvíce prvků, které měly město propojit s Jeruzalémem. Samotné základní vzdálenosti a délky ulic v této části města jsou téměř shodné.¹⁸⁴ Hlavní ulice, která vede ke Karlovu náměstí, se nazývá Štěpánská stejně jako podobná ulice v Jeruzalémě, na obou se nachází i kostel tohoto světce. Brána na konci Ječné vybudována

¹⁷⁹ CROSSLEY, P., OPACIC, Z.: Praha, Koruna Českého království, in: *Karel IV, císař z boží milosti*, ed. Jiří Fajt, Praha 2006, str. 203.

¹⁸⁰ K té se váže pověst, že byla vystavěna na místě, kde se přes noc zázračně objevil sníh, seslaný Pannou Marií.

¹⁸¹ LÍBAL, LÍBAL, *Architektonické proměny Prahy v jedenácti stoletích*, str. 81.

¹⁸² Více ROSENAU, H.: *The ideal city*, London 1974.

¹⁸³ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 71.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 52.

jako samostatná pevnůstka (châtelet, bastille) mohla být inspirována polohou Davidovy věže při vchodu do Jeruzaléma na ideálních schématech tohoto města. Uprostřed Karlova náměstí se nacházela kaple Božího těla, která odpovídá chrámové centrální stavbě Templum Domini v Jeruzalémě, kde je na podobném místě ve středu města¹⁸⁵. Tento objekt se vyskytuje na všech plánech Jeruzaléma. Kostel byl navíc obehnan kruhovou zdí, která je sama velmi symbolická¹⁸⁶. Motiv kruhu se objevuje i na některých vyobrazeních Jeruzaléma a symbolizuje spojení s nebeskými sférami. V kapli Karel navíc chtěl vystavit korunovační klenoty a tím by ještě zvýšil význam místa. Rozměry ulic a rozloha Nového města je také více než shodná s rozměry Jeruzaléma, stejně jako poloha celého města, která se podobně rozkládá na kopcích kolem řeky, což připomíná i Řím. Vše je předem promyšleno, vše má své místo. Zdá se, že výběr půdorysu, i staveb a jejich zasvěcení nebyl náhodný a měl dodávat váhu celému městu, budovat říšskou ideu a odrážet osobnost panovníka. Na Novém Městě také vzniklo mnoho nových kostelů. Navíc pozoruhodný je také fakt, že některé kostely tvoří dohromady téměř přesný tvar kříže. Jsou to kostely v části Opatovice, sv. Vojtěcha, sv. Lazara, sv. Michala a Petra a Pavla na Vyšehradě. Také spojnice kostelů Na Slovanech, na Karlově, sv. Kateřiny a na Trávníčku tvoří kříž protínající se u sv. Apolináře. To jistě nebyla náhoda. Tyto kříže mohou dávat městu posvěcení. Podobné uspořádání se nachází i v jiných městech.

Záměr versus realita

Ve své práci jsem se snažila objasnit s jakými záměry Karel IV. Nové Město pražské zakládal, co udělal pro zvýšení prestiže města a jak probíhala jeho výstavba. V závěru chci nastínit, jak se jeho záměry povedly, co z nich přetrvalo a jak se tvář Nového Města změnila. Není pochyb o tom, že se Karlovi podařilo založit město ve své době nevídané. Na začátku jsem psala, že měl Karel IV. v úmyslu z Prahy vytvořit hlavní město celé Říše. Z Karlových nástupců na římském trůně sídlili v Praze jen někteří. Sídlil zde Karlův syn a nástupce Václav IV.¹⁸⁷ Ke konci své vlády však přetrvával na svém hrádku v dnešním Kunratickém lese. Po jeho smrti nastoupil na trůn Zikmund Lucemburský, který se stal císařem v roce 1433. Kvůli problematickým vztahům s husity však získával českou korunu velmi těžko a v Praze trvale

¹⁸⁵ Tato kaple byla však dostavěna až za Václava IV. a do dnešní doby se nedochovala. V Karlově době byla zřejmě vystavěna provizorní dřevěná konstrukce.

¹⁸⁶ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 52.

¹⁸⁷ Českým králem byl od roku 1363, římským od roku 1376. Zemřel roku 1419 na svém hrádku v Kunraticích, kam se uchýlil kvůli problémům se šlechtou, které se nelíbily jeho slabé vladařské schopnosti.

nesídlil. Sídlní město se z Prahy znovu stalo až s příchodem Rudolfa II., který si Prahu zvolil jako jediný z Habsburků. Vytvořit z Prahy trvalé hlavní město Svaté říše římské se Karlovi nepodařilo, neprobíhaly tu některé říšské duchovní a politické procesy, nikdy se zde například nekonalý říšské sněmy. Říše však oficiálně nikdy žádné hlavní město neměla.¹⁸⁸

Praha se nikdy nestala ani obchodním střediskem s celoevropským významem, ani významným přístavem, který by k tomu byl potřeba. Neumožnila to zejména sjízdnost a velikost řek. Hlavní trasy vždy vedly po souši, tomu odpovídá i význam městských bran, které představovaly hlavní reprezentativní vstup do města. Plánu rozvoje dálkového obchodu mohly zejména bránit cechy¹⁸⁹, jejichž moc v této době vzrostla a v hanse viděly konkurenci a stěžovaly si na omezování svých práv. Zejména ve městech bylo postavení cechů velmi silné a na našem území vliv hansy ještě tolik nezasahoval. To byl možná jeden z důvodů, proč se dálkový obchod nikdy nerozvinul na tak vysoké úrovni, jak Karel zřejmě původně zamýšlel. Karlovy velkolepé plány při výstavbě města bohužel po jeho smrti pomalu ztrácely význam. Jeho nástupce Václav IV. nebyl tak schopným panovníkem jako jeho otec a nepodařilo se mu v jeho díle pokračovat. Jediné, čím navázal přímo na fundační činnost, byla výstavba kaple Božího těla na Karlově náměstí. Význam Prahy postupně značně upadl a podařilo se na něj navázat snad až v době Rudolfa II. Velký podíl na tom měly například husitské boje.

Praha Karlovy doby se ale bezesporu stala plnohodnotným hlavním městem Českých zemí. Půdorys Nového Města zůstal zachován bez podstatnějších zásahů až do dnešní doby. Také uliční síť a náměstí jsou v podstatě nezměněná. Změnila se hustota zastavění, v Karlově době se ve městě vyskytovalo více zahrad a vinic. Také zmizelo několik hřbitovů, zejména židovských. Co se změnilo podstatně, je výškový charakter zástavby. Zatímco ve středověku domy dosahovaly maximálně druhého patra, pokud se nejednalo o věžové domy,¹⁹⁰ dnes mají domy pater daleko více a to úplně změnilo poměry délky, šířky a výšky, i působení vertikál kostelních věží. Změnil se interiér ulic, zástavba působí monotónně. Zmizela i většina dominant, například kostel Panny Marie Sněžné ještě na začátku minulého století tvořil výrazný prvek viditelný z mnoha pohledů. Do Nového Města se soustřeďovala výstavba profánních paláců, protože na Starém Městě pro ně už nebyl prostor. Nejvýznamnější paláce raného baroka se nacházejí mezi dnešním Václavským náměstím a Hyberskou ulicí a kolem

¹⁸⁸ O důvodech více SEIBT, F.: *Karel IV., císař v Evropě*, Praha 1999.

¹⁸⁹ Společenství řemeslníků

¹⁹⁰ Jeden dochovaný věžový dům najdeme na Ovocném trhu u rohu blíže k Můstku.

nejvýznamnějších komunikací v blízkosti Starého Města.¹⁹¹ Ráz města se tak výrazně změnil až s barokní a klasicistní a moderní zástavbou.¹⁹²

Popsání všech změn a nových staveb moderní doby by ovšem vydalo na další práci, proto zde uvedu jen ty nejvýznamnější a nejpatrnější.

Tři největší náměstí Nového Města si svojí původní podobu nezachovala v celku a beze změn. Nejmenší, dnešní Senovážné náměstí, se změnilo výstavbou budovy Cukrovarníků (později ČSOB), která narušila jeho unikátní trojúhelníkový půdorys vytvořený souběhem dálkových cest. Dnešní Václavské náměstí se změnilo v celkovém výrazu snad jen posunutím uliční fronty a zvýšením hladiny výstavby, která zakryla výhled na dominantní kostel Panny Marie v dolní části. Nejvýraznější dominantou se stalo Národní muzeum na horním konci. Na Karlově náměstí proběhlo asi nejvíce změn, i když to není tak patrné. Původně bylo náměstí částečně zastavěné a rozlehlejší. Uprostřed stála kaple Božího těla dostavěná Václavem IV. Samotné náměstí ztratilo svoji význačnost během husitských válek, kdy byl značně poničen Vyšehrad a území pod ním, stejně jako velká část města. Největším pozdějším zásahem v 17. století je stavba jezuitské koleje. Budova vznikala v průběhu sta let a zabírá téměř polovinu delší strany náměstí.

Výraznou změnu v této době také začal procházet klášter Na Slovanech, založený Karlem IV. Současná podoba pochází z let 1953–1954, kdy bylo přistoupeno k rekonstrukci kleneb podle návrhů profesora Bedřicha Hacara. Podle projektu architekta Františka Marii Černého byla provedena rekonstrukce kostela, při níž pobožené věže nahradila betonová křídla s pozlacenými hroty.¹⁹³

V 19. století s příchodem nového národního cítění se rozvíjí snaha o vybudování moderní metropole. Velkolepá a dobře promyšlená Karlova koncepce Nového Města pro tuto snahu poskytla dostatek prostoru. Velkoryse řešené území splňuje i dnes vysoké nároky, které na něj moderní doba klade, co se týče dopravní infrastruktury i životního prostoru. Mohly zde

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² LÍBAL, D.: Nové Město a Vyšehrad v renesanci a manýrismu, in: Umělecké památky Prahy, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998., str. 26.

¹⁹³ V 17. a 18. století byly stavby kláštera přestaveny do barokního slohu a chrámu přibýly dvě raně barokní věže. Klášterní budově přibýlo navíc jedno poschodí a v letech 1766–1769 dostala pozdně barokní fasádu. V letech 1880–1890 areál přestavěli beuronští benediktini do novogotické podoby. V letech 1929–1930 zahájili úpravu částí komplexu podle projektu architekta Bohumila Hypšmana. EMAUZY, Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy, Benešová, K. - Kubínová, K. (eds.), Praha 2007

tak vzniknout moderní městské bulváry a náměstí a mnoho soukromých i veřejných budov, které měly podpořit národní identitu, a byly pro chod velkoměsta potřebné. V 19. století se také poprvé objevuje zájem o historické památky a jejich ochranu. K tomu přispěl rozvoj historického vědomí člověka a s tím spojená potřeba sebereflexe. Architektonické památky jsou materiálním dokladem společné minulosti, což napomáhá národnímu cítění. Nebezpečí pro tyto památky spočívá v nedostatečné památkové ochraně a striktním oddělení historického a moderního města. Proto bylo nutno hledat společnou myšlenkovou platformu pro ochranu a dotváření městského prostředí.¹⁹⁴ Stavitelé se snažili navázat na historické odkazy a vytvořit styl, který by pozdvihoval národní hrdost a umožnil by hladké začlenění nových staveb do středověké koncepce.¹⁹⁵

Asanací některých částí, zejména Zderazské čtvrti a oblasti od kostela sv. Vojtěcha k řece a zbouráním středověkých a později barokních hradeb, vznikly na Novém Městě prostory pro budování staveb v novém, moderním stylu.¹⁹⁶ Situace po zbourání hradeb byla v Praze složitější, než v jiných evropských městech. Většinou zůstalo po zboření hradeb volné prostranství, na kterém vyrostly promenády nebo komunikace. V Praze se ale pozemky pod zrušenými hradbami vykupovaly postupně, proto nevznikla jednotná koncepce využití prostoru.¹⁹⁷ Rozhodnutí o zrušení novoměstských hradeb bylo vydáno v roce 1866, kdy se po prusko-rakouské válce prokázala jejich neužitečnost, ale k jejich zbourání došlo až v roce 1874. Se zbouráním hradeb Nové Město ztratilo definitivně svoji celistvou podobu, kterou mu dal Karel IV., ale získalo novou moderní tvář. Za vzor v této době měli stavitelé na území Prahy většinou Vídeň,¹⁹⁸ kde po zboření hradeb vznikla nová třída Ringstrasse s monumentálními stavbami a promenádami. Na to ale nebyl v Praze prostor, proto se postavilo jen několik nových architektonických souborů. Na Novém Městě vznikly na místě

¹⁹⁴ KRATOCHVÍL, P.: *Nová architektura v historickém prostředí*, in: *Architektura a město*, Halík, P. - Kratochvíl, P. - Nový, O. (eds.), Praha 1996.

¹⁹⁵ Jedná se zejména o neorenesanční a neobarokní styl a později nový "národní styl" kubismus a rondokubismus. Od navázání na gotiku se upustilo, proto je neogotických staveb ve městě jen několik. Významným představitelem, který ovlivnil české architekty, je například Gottfried Semper (29. listopadu 1803 - Hamburg, Německo - 15. května 1879 - Řím, Itálie) byl neorenesanční architekt, teoretik architektury a německý emigrant. Je proslaven svými architektonickými díly, tvořil v 19. století, kdy například dostavěl drážďanský Zwinger.

¹⁹⁶ BEČKOVÁ, K.: *Asanace Vojtěšské čtvrti*, in: *Umělecké památky Prahy*, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998., str. 26.

¹⁹⁷ ŠVÁCHA, R.: *Klasicismy konce 18. a 1. poloviny 19. století*, in: *Umělecké památky Prahy*, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998., str. 42.

¹⁹⁸ I když se tomu mnozí bránili, protože toto období provází v rámci národního snaha o vytvoření nového "národního slohu". Více např. *Česká architektura na prahu moderní doby*. Devatenáct esejů o devatenáctém století, Vybíral, J. (ed.) Praha 2002

zbořených hradeb dva nové parky, nové ulice a stavební parcely. Asi nevýraznější stavbou na místě bývalých hradeb, konkrétně na horním konci dnešního Václavského náměstí, kde stávala Koňská brána, je budova Národního muzea z let 1885-1890. Blízko něj vzniklo v letech 1886-1889 nové německé divadlo a dále budova Muzea hlavního města Prahy.

Významnou stavbou je také Národní divadlo z let 1868 - 1881, které reprezentuje národní hrdost a historické cítění. Novorenesanční budova divadla od Josefa Zítka je jednou z nejvýznamnějších staveb v zemi jak z hlediska obecně národně-kulturního, historického, tak i z hlediska čistě architektonického.

Příhodným příkladem propojení moderní architektury s historickým prostředím je kubistický sloup veřejného osvětlení, který stojí před Františkánskou zahradou u Jungmannova náměstí. V jeho blízkosti stojí gotická branka s reliéfem v tympanonu z roku 1347–49.



Obr.10: Kubistická lampa¹⁹⁹

Je považován za jediný kubistický sloup veřejného osvětlení na světě. Byl postaven v souvislosti s kubistickou úpravou Kalousovy (též Adámkovy) lékárny na Václavském náměstí a navazuje na tvarosloví zadní fasády této budovy.²⁰⁰ Poslední významnou moderní

¹⁹⁹ *Umělecké památky Prahy*, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998.

²⁰⁰ Lampa byla postavena v letech 1912–13. Za jejího tvůrce je považován architekt Emil Králíček (autor staveb jako je kostel sv. Vojtěcha a sokolovna v Libni, či kubistický dům Diamant na nároží Lazarské a Spálené ulice). V počtu kubistických realizací u nás nemá konkurenci. *Umělecké památky Prahy*, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998.

stavbu, kterou chci zmínit, je Tančící dům z let 1993-1996 na Rašínově nábřeží. Autory jsou Frank Owen Gehry a Vlado Milunič. Jedná se o klasický příklad dekonstruktivní architektury. Tančící dům vyvolal velkou diskuzi a má stále řadu odpůrců, ale je to asi nejzajímavější moderní stavba na Novém Městě. Forma domu skvěle vyjadřuje ducha doby a svým výrazem zapadá do bloku domů na nábřeží.

Ráz města se proměnil, přesto je stále vidět, že v koncepci Nového Města již končil středověk, že se jednalo o projev, předznamenávající příchod nové doby, humanistických zásad a renesance.²⁰¹

Závěrem chci podotknout, že na Novém Městě, stejně jako v ostatních částech města, probíhalo i probíhá mnoho archeologických výzkumů, které ještě zdaleka nejsou všechny vyhodnocené a zveřejněné. Proto se možná ještě dočkáme dalších zajímavých faktů. Navíc v dnešní době, kdy máme k dispozici moderní techniku, se rozvíjejí i historické vědy. Například v historické geografii se používá ke zkoumání půdorysů středověkých měst systém GPS²⁰² ve spojení s GIS²⁰³, pomocí kterého jsou vědci schopni přesně určit rozvržení původní zástavby, vzájemné poměry a vzdálenosti a tvořit tak mapy původního prostoru. Bylo by jistě zajímavé provést podobný výzkum i na Novém Městě, které je sice prozkoumáno poměrně podrobně, ale nové postupy by možná přinesly další poznatky.

Použitá literatura

ASSMANN, J.: *Kultura a paměť*, Praha 2001.

BAŽANT, J.: *Umění českého středověku a antika*, Praha 2000.

BEČKOVÁ, K.: *Nové Město*, Praha, Schola ludus Pragensia, 1998.

²⁰¹ LORENC, *Nové Město pražské*, str. 198.

²⁰² Satelitní navigační systém.

²⁰³ Geografický informační systém. Více na <http://www.gis.com/>

BENEŠOVSKÁ, K.: *Otázka architekta*, in: EMAUZY, *Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*, BENEŠOVSKÁ, K. - KUBÍNOVÁ, K. (eds.), Praha 2007

BLÁHOVÁ, M.: Panovník a jeho majestát, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, BOBKOVÁ, L. - HOLÁ, M. (eds.), 2005.

KRONIKY DOBY KARLA IV., BLÁHOVÁ, M. (ed.), Praha 1987.

BURKE, P.: *Italská renesance*. Kultura a společnost v Itálii. Praha: Mladá fronta 1996.

CROSSLEY, P., OPAČIČ, Z.: Praha, Koruna Českého království, in: *Karel IV, císař z boží milosti*, Fajt, J. (ed.), Praha 2006.

Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století, Vybíral, J. (ed.) Praha 2002.

DE LIBERA, A.: *Středověká filosofie*. Praha, 2001.

DELUMEAU, J.: *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*. Praha 2003

DUBY, G.: *Věk katedrál*. Umění a společnost, Praha 2002.

ECO, U.: *Umění a krása ve středověké estetice*, 1998.

EMAUZY, *Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*, BENEŠOVSKÁ, K. - KUBÍNOVÁ, K. (eds.), Praha 2007

FAJT, Jiří, *Karel IV. – císař z Boží milosti: kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1347-1437: katalog výstavy: Pražský hrad*, Praha 2006.

GHYKA, M. C.: *Zlaté číslo*, Praha 2008.

GUREVIČ, A.: *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978.

HALÍK, P.: Počátky a proměny současné urbanistické scény,“ in: *Architektura a město*, HALÍK, P. - KRATOCHVÍL, P. - NOVÝ, O., Praha 1996.

HALL, J.: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991.

HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, Praha: Panorama, 1992.

HOFFMANN, F.: *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88, 1990.

HUIZINGA, J.: *Podzim středověku*, Praha 1999.

JAN, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

JUŘINA, P.: *Hybernská ulice v Praze na Novém Městě - komunikace předcházející založení města?* In: *Forum Urbes Medii Aevi IV.*, sborník příspěvků z konference, Archaia Brno, 2007.

KAREL IV: *Státnické dílo*, Praha: Karolinum 2003.

KAŠPAR, J.: *Teze přednášky "Archeologie Nového Města pražského"*, ZČU Plzeň, 2009

KAVKA, F.: *Praha Přemyslovská*, in: *PRAHA-ČECHY-EVROPA, 1100 let kulturní, hospodářské a politické metropole střední Evropy*, publikace k výstavě, Praha 2003.

KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998

KLÁPŠTĚ, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*, 2005.

KLUCKERT, E.: *Románské malířství*. In: *Románské umění*, TOMAN, R. (ed.), Slovart 2006

KRATOCHVÍL, P.: *Město jako kulturní fenomén*, in: *Architektura a město*, HALÍK, P. - KRATOCHVÍL, P. - NOVÝ, O. (eds.), Praha 1996.

KRATOCHVÍL, P.: „Počátky a proměny současné urbanistické scény.“ in: *Architektura a město*, HALÍK, P. - KRATOCHVÍL, P. - NOVÝ, O. (eds.), Praha 1996.

KUBÍNOVÁ, K.: *Imitatio Romae*, Karel IV. a Řím, Praha 2006.

KUTHAN, J.: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: *Duchovní, umělecký a státnický odkaz Karla IV.*, HOUDEK, L. (ed.), Praha 2008.

LAVEDAN, P.: *Histoire de l'Urbanisme. Antiquité, Moyen-age*. Paris 1926

LE GOFF, J.: *Středověká imaginace*, Praha 2005.

LE GOFF, J.: „Město,“ in: *Encyklopedie středověku*, LE GOFF J.- SCHMITT J.-C. (eds.), Praha 2002.

LE GOFF, J.: *Středověký člověk a jeho svět*, Praha: Vyšehrad 1999.

LÍBAL, D.: *Architektonické proměny Prahy v jedenácti stoletích*, Praha: Svoboda 2000.

LÍBAL, D.: Nové Město a Vyšehrad v renesanci a manýrismu, in: *Umělecké památky Prahy*, Bařková, R. (ed.), Praha, 1998.

LILLEY, K. D.: *City and Cosmos*, London 2009.

LILLEY, K.D.: The Use and Abuse of Jerusalem, in: *Real and Ideal Jerusalem*, KÜHNEL, T. (ed.), London 1998.

LORENC, V.: *Nové Město pražské*, Praha 1973.

NORBERG-Schulz, Ch.: *Genius loci*, Praha: Odeon 1994.

ORTOVÁ, J.: *Kapitoly z kulturní ekologie*, Praha 1999.

OUSTERHOUT, R.: Flexible Geography and Transportable Topography, in: *Real and Ideal Jerusalem*, KÜHNEL, T. (ed.), London 1998.

PLATÓN: *Timaios, Kritias*, Praha: Oikoymenh 1996.

REYNOLDS, S.: *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, Oxford, 1984.

ROSENAU, H.: *The Ideal City*, London 1974.

ROSSIAUD, J.: Měšťan a život ve městě, in: *Středověký člověk a jeho svět*, LE GOFF, J. (ed.): Praha 1997.

ROYT, J. -ŠEDINOVÁ, H.: *Slovník symbolů*, Praha 1998.

SEIBT, F.: *Karel IV.*, Praha 1999.

STEJSKAL, K.: *Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 1978.

SV. AUGUSTIN: *O Boží obci*, Praha, 2007, překlad Julie Nováková.

ŠMAHEL, F.: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.

ULLMANN, E.: *Svět gotické katedrály*, Praha 1987.

VITRUVIUS: *Deset knih o architektuře*, Praha 1953, překlad Alois Outopalík.

ZIMOLA, D.: Výzkumy měšťanských domů ve Smetanově ul. v Jihlavě. In: *Archeologické výzkumy na Vysočině*, 2007

ŽEMLIČKA, J.: *Praha, paní Čech*, in: Přemyslovci: Budování českého státu, SOMMER, P., TŘEŠTÍK, D., ŽEMLIČKA, J. (eds.), NLN Praha 2009.

